Het was op Pinksteren, dat Koning Nobel zijn hofdag had laten uitroepen, van welke gelegenheid talrijke leden van den Dierenadel gebruik maakten om hun klachten te berde te brengen over den Vos Reinaert, die hen allen op verschillende wijzen had benadeeld.

Staande dit Hooggerecht ziet men van den heuvel een stoet afdalen, die de doode op een baar liggende hen Coppe komt aandragen, welke door Reinaert de kop is afgebeten.

Aan beide zijden der baar gaat een prachtige haan; de een heette Cantaert en de andere Craiant, den schoonste dien men vond

Tusschen Portaengen ende Polane.

Aldus luidt woordelijk versregel 301 van het door Prof. Jonckbloet uitgegeven meesterstuk der middel-nederlandsche poëzie

Van den Vos Reinaerde,

welke uitgave geschiedde naar het oudst bekende handschrift, thans berustende in de Bibliotheek te Stuttgart en gewoonlijk het *Comburgssche* manuscript genoemd.

De titel-afbeelding boven deze bijdrage is aan dit manuscript ontleend.

De overtuigende bewijzen door Z.H.G. aangehaald, dat een Fransch origineel aan het Nederduitsch gedicht ten grondslag ligt, dat de bewerking — want van een vertaling is hier geen sprake, omdat de Vlaamsche dichter Willem een kunstwerk in het leven heeft geroepen, dat het origineel in vele opzichten overtreft — moet plaats gevonden hebben op het einde der dertiende eeuw, zal ons voor het oogenblik niet bezig houden.

Op den voorgrond blijve evenwel gesteld dat de schrijver uit Vlaanderen afkomstig is en dat het tooneel der gebeurtenissen en de behandeling van het onderwerp zuiver Vlaamsch zijn.

Juist daardoor echter zijn zoovelen teruggeschrikt voor de verklaring van het voorkomen van de twee bovengenoemde vrij onbekende buurtschappen, welke in Utrecht zijn gelegen.

Dat het in de bedoeling van den schrijver zoude liggen, om

hier een verren afstand tusschen twee plaatsen aan te geven, wordt door geen enkele reden gemotiveerd; men is dan ook daardoor op een dwaalspoor geraakt en gaan veranderen in:

„tusschen Britanje en Polen"
„tusschen Holland en Frankrijk"
„tusschen Hollant en de Ardennen".
„tusschen Polen en Brittenland"
enz. enz. [1])

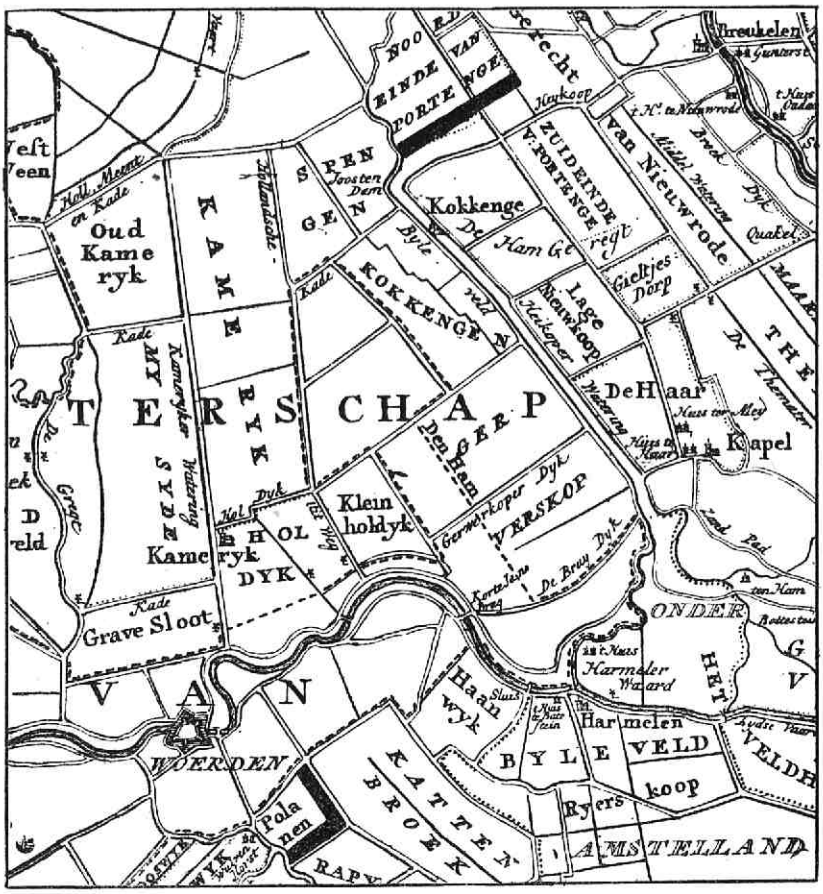

[1]) In den „Roman du Renard" komt de plaatselijke omschrijving niet voor. De stoet wordt daarin niet zoo uitvoerig vermeld, de schoonheid der hanen niet zoo sterk geprezen.

Twee plaatsen, zooals zij in het manuscript worden genoemd, liggen evenwel in het Nedersticht op ongeveer twee uur gaans van elkaar.

Het feit dat de dorpen *Haanwijk* en *Hoenkoop* in de onmiddellijke omgeving daarvan liggen, maakt het waarschijnlijk dat destijds het pluimvee uit deze streek een grooter bekendheid genoot, terwijl de hooge ouderdom van al deze plaatsjes bekend is (zie Mr. L. Ph. C. van den Bergh, Middelnederlandsche Geographie).

Hoogst merkwaardig is het overigens dat men in deze streek een opvallende voorkeur schijnt te hebben gehad om aan dorpen, kasteelen, buitenplaatsen enz. *diernamen* te geven.

Zoo vindt men in den omtrek:

Hoenkoop	Bonte Koe	Kievietsbuurt
Haanwijk	Eendenhoef	Drakenstein
Haastrecht	Vogelzang	Kraailoo
Kattenbroek	Hazenkade	Paardenveld
Vossegat	Vossenstein	de Hommel
Everstein	Oud Wulven	Wulven
Kraaiennest	Leeuwenstein	Hennesprong
Zwanenburg	Tuurluur	Reierscop (eertijds
Honswijk	Beerschoten	*Reinaerts-kop!!)*
Voshol	Beverweerd	Koedam
Everdingen	Vinkeveen	Ganzenburgh
Hoornbok	de Olifant	Voskuilen enz. enz.
Bonte Os	Slangevecht	

Een zoeken naar eenig verband is echter een groote teleurstelling, want hoe na dit ook moge schijnen — het meerendeel dezer plaatsen bestond reeds eeuwen, voordat de dichter er aan dacht zijn epos neer te schrijven.

Omstreeks 1904 werd het zoogenaamde *Dijker* handschrift *van den Vos Rijnaerde* gevonden, hetwelk voor dit onderwerp van groot belang is.

Daarin staat n.l. voor onzen regel te lezen:

Tusschen Bartengen en Pollanen.

Aangezien de woordenboeken, zoowel als het Groot Placaatboek van Utrecht[1]) leeren, dat

---

[1]) Deel I, pag. 154: Neder-Quartier. Portengen, eertijds Bartengen, groot 94 mergen.

Bartengen of Bertangen [1]) de oudste vorm van Portengen is, kan men er m.i. niet aan twijfelen of de namen van de beide buurtschappen worden door den dichter bedoeld, zooals zij in het Handschrift vermeld staan, zoodat veranderingen, omzettingen of vertalingen, zooals bovenvermeld, niet meer toelaatbaar zijn.

Het Dijker handschrift is volgens de Reinaert-kenners belangrijk ouder dan het Comburgsche.

De vraag waarom de dichter hier zulk een paar onbekende plaatsjes ter vergelijking heeft gebruikt, wordt eensklaps duidelijk beantwoord door de volgende opmerkingen van Prof. Buitenrust Hettema.

„Heeft de auteur van de Reinaert ook oor gehad voor 't mu-
„zikale in de taal?.....

„Nu kan die klankvorming wezen afwisselend, veelklankig,
„of enkeltonig, monotoon....

„Dit enkelvoudige is geen armoede; 't geeft een gelijkmatige,
„rustige kalmte aan,.....

„Principe is dat taal klank is, geen schrift: waaruit volgt dat
„waar op papier dezelfde klank herhaald is, vaak het zeer ver-
„schillend aksent heeft, waardoor 't „ins gehor" valt als min-
„der-enkeltonig.....

In wederzijden vAn der bAren
Ghinc een hAne wijde mAre
Die een hAne hiet CAntAert
DAer wijlen nA gheheeten wAert
Vrauwe Alenten goeden hAne
Die Ander hiet
nA minen wAne
Die goede hAne crAyAnt
Die scoenste hAne diemen vAnt
Tusschen PortAengen ende PolAne enz.

---

[1]) In een Charter van anno 1320 betreffende Portengen, voorkomende in het Liber rubeus van het Kapittel van St. Jan, berustende in het Archief der oud-R.C. Clerezy te Utrecht wordt gesproken van „in villa de Bertangen".

In het Manuscript komen deze letters A dan ook als hoofdletters voor.

Bovendien veronderstelt Prof. I. W. Muller om verschillende redenen van taalkundigen aard, dat de Vlaamsche dichter mogelijk evenals zijn land- en tijdgenoot Jacob van Maerlant een geestelijk ambt bekleedde of tijdelijk in het Sticht heeft gewoond.

Een martelaar?

In het jaarboekje Niftarlake 1917 gaf de heer Mr. Dr. S. Muller Fzn. eene belangrijke bijdrage betreffende een steenen lijkkist, die in October 1760, bij het omspitten van een weiland van de buitenplaats „Weerestein" bij Nieuwersluis gevonden was.

De inhoud van deze kist bestond uit de overblijfselen van een menschelijk geraamte: een bekkeneel, zeer witte tanden, eenige beenderen en veel stof. Onder het bekkeneel vond men een looden plaatje, in den vorm van een bisschopsmijter, en eenige muntjes.

Men meende toenmaals, dat men het stoffelijk overschot van den H. Hungerus gevonden had. Er werd zelfs vermeld, dat diens naam op de kist stond. Oók op het looden plaatje. Dat laatste was echter niet het geval, zooals duidelijk blijkt uit onderstaande gebrekkige afbeelding, uit den topografischen atlas der Prov. Utrecht.

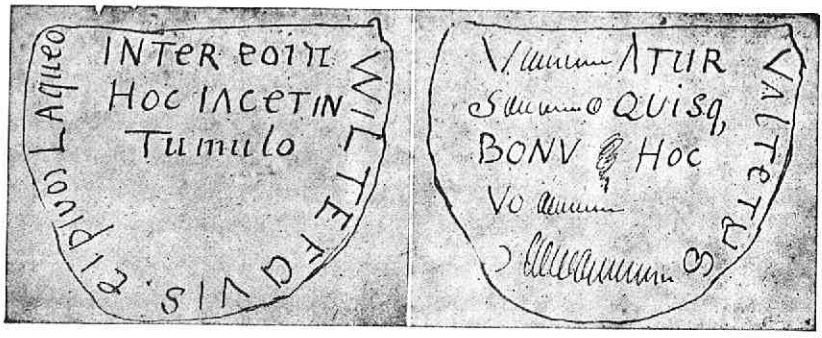

Heel duidelijk is deze afbeelding niet. De teekenaar heeft klaarblijkelijk met de inscriptie geen raad geweten. Sommige letters, die voor hem onleesbaar waren, heeft hij door krullen aangeduid. Bovendien schijnt de plaatsing niet geheel juist te zijn.

Hoe onbeholpen de afbeelding ook mocht zijn, toch gaf de

eigenaardige vorm van sommige letters mij aanleiding om te vermoeden, dat de oorspronkelijke inscriptie waarschijnlijk in een mengeling van Franco-Angelsaksisch unciaalschrift uit de 8e eeuw en van Romeinsche kapitalen in de looden plaat was gekrast.

Sommige gedeelten werden toen iets duidelijker. Ik beproefde daarna de ontbrekende letters en woorden aan te vullen en zeer onduidelijke plaatsen iets, maar zeer weinig, te verschikken.

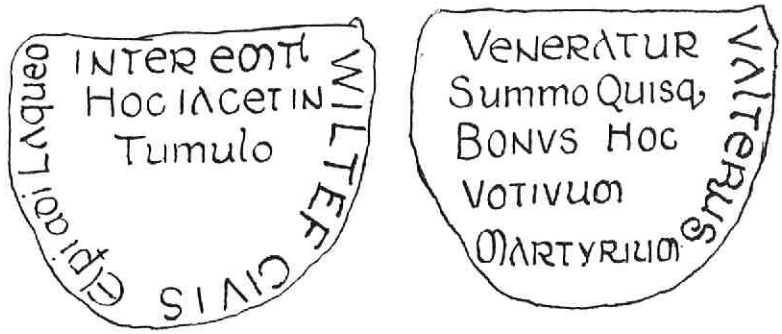

of voluit:

VALTERUS

Veneratur Summo Quisque Bonus Hoc Votivum Martyrium

WILTEFORTIS CIVIS

Episcopi adiutor laqueo interemtus hoc iacet in tumulo [1])

Ik kan er natuurlijk niet voor instaan, dat deze aanvulling de juiste is. 't Blijft een gissing, maar toch is het opmerkelijk, dat er in ons land een martelaar is geweest, die Walter heette, die in de 8ste eeuw geleefd heeft, (dus in den tijd toen Utrecht ook nog als „Wiltenburg" bekend was) en daar gewoond heeft. Die bovendien met Angelsaksers en Franken in betrekking stond, helper van een bisschop was en van wien men kan vermoeden, dat zijn stoffelijk overschot langs de Vecht vervoerd kan zijn geworden en onderweg bij Nieuwersluis, zooals men dat tegenwoordig noemt, „gestrand" kan zijn.

't Is bekend, dat de H. Willebrordus, eerste bisschop van

---

[1]) Walter, burger van Wiltenburg (?), helper van den bisschop, door den strop omgebracht, ligt in dezen grafheuvel. Ieder goed (mensch) vereert ten hoogste dit gewijde martelaarschap.

Utrecht, omstreeks het jaar 700 op de plaats van het verwoeste kerkje, in het op de Denen heroverde Wiltenburg, eene kerk stichtte ter eere van St. Maarten [1]).

't Is ook bekend, dat hij een later te Utrecht gekomen priester Winfried (evenals Willebrordus een Angelsaks) tot zijn opvolger begeerde.

Deze Winfried, wiens naam later door den Paus in Bonifacius werd veranderd en die aan het Frankische hof zeer gezien was, is de bekende Apostel der Friezen, die in 754 of 755 bij Dokkum met 52 zijner volgelingen werd vermoord.

Onder die volgelingen waren behalve zijn mede-bisschop Eobanus, die soms zijn coadjutor wordt genoemd, ook drie priesters: Wintrung, Adelbert en *Walter* [2]).

De Kanunniken van Utrecht halen het lijk van Bonifacius.
Naar eene Kopergravure van Jacobus Matham.

[1]) Hij quam t' Utrecht, Dat Wiltenburch hiet te voren. (Rym Kroniek Melis Stoke.)

[2]) Bij de Bollandisten: S. Walterus, 755 Martelaar met S. Bonifacius te Dokkum. Vgl.: J. J. Graaf, Ned. Doopnamen.

't Stoffelijk overschot van den H. Bonifacius werd door de Christenen over de Westersche meren eerst naar Utrecht gevoerd en aldaar begraven, doch later naar Fulda overgebracht.

Ook de lichamen van 12 zijner helpers werden per schip naar Utrecht gebracht, dus zeer waarschijnlijk via de Vecht [1]).

't Is echter twijfelachtig of zij alle 12 wel te Utrecht zijn aangekomen, want in 1420 had men in de St. Salvatorskerk slechts 8 kistjes met relieken van deze martelaren, zoodat er vermoedelijk eenige onder weg zijn blijven steken.

't Is echter jammer, dat geen enkel van de toenmaals gevonden muntjes bewaard is gebleven, omdat dit voor mijne gissing eenige moeilijkheid oplevert. Immers volgens de beschrijving van 1760 stond op de voorzijde van een dier muntjes een hoofd, dat veel op dat eener vrouw geleek, met een bisschopsstaf daarvoor, en als randschrift eenige letters, waarvan men geen zin kon maken. Aan de achterzijde een kruis vergezeld van 4 kruisjes, in iederen hoek één. Ook op den rand eenige kruisjes, waartusschen 4 à 5 herkenbare letters.

Frans van Mieris geeft in zijne beschrijving der Bisschoppelijke munten en zegels eenige afbeeldingen van dergelijke muntjes. Hij zegt, dat zij met recht als de eerste soort, die door 's Lands overheid gemaakt zijn, beschouwd mogen worden, zonder dat hij meedeelt wanneer zij in gebruik waren.

Eén dier afbeeldingen zou vrijwel met bovenstaande beschrijving overeenkomen, indien er tusschen de armen van het groote kruis 4 kleine kruisjes stonden, in plaats van 4 bolletjes.

De heer Muller vermeldt echter, dat de bovenomschreven muntjes geacht worden te behooren tot eenige onzekere munt-

---

[1]) At vero Christi fideles nonnulli collectis raptim XIII sanctorum corporibus transierunt navigio Alcmere flumen, et venientes Trajectum sepelierunt ea in ventre ecclesiae sancti Salvatoris, denec a Lullo Maguntinae ecclesiae episcopo missis legatis in Fuldensi monasterio translata sunt.

Worperi Thaboritae Chronicon Frisiae.

jes uit de 2e helft der 12e eeuw. Hij meende dan ook dat de doode een wijbisschop van een der Utrechtsche bisschoppen uit dat tijdperk zal geweest zijn [1]).

Dit zou dus niet overeenstemmen met de vorenstaande ontcijfering van de inscriptie.

Daarom rees bij mij de vraag of de muntjes ook van een ander Bisdom konden geweest zijn. Of dat men misschien eerst in de twaalfde eeuw het stoffelijk overschot naar Utrecht wilde overbrengen en toen muntjes uit dien tijd in de kist gelegd heeft. Zelfs tot het jaar 1580, werden in een klooster nabij Dokkum verschillende relieken van de martelaren vertoond. Er waren daar toen nog aanwezig de kelk, de kleeren en het bekkeneel van Bonifacius en de beenderen van 40 zijner metgezellen [2]).

Eene aanteekening in de bibliotheek van het Begijnhof te Amsterdam vermeldt, dat toen de kist te Nieuwersluis geopend was, ieder een stukje van het gebeente nam, maar dat de heer van Croonenburg of Loenersloot [3]) hieraan een einde maakte. Hij liet de overblijfselen bij hem brengen, in een kist sluiten en „met staatsie in de gemelde kerk" begraven.

In de veronderstelling dat de „gemelde" kerk de Ned. Herv. kerk te Loenen zou zijn, heb ik het begrafenisregister van Loenen en Mijnden van 1760—1772 nagezien, maar vond daarin geen enkele aanwijzing.

De kapel bij het kasteel Loenersloot werd in 1790 reeds als bergplaats van turf gebruikt. De mogelijkheid bestaat echter, dat de overblijfselen naar de Herv. kerk te ter Aa (gem. Loenersloot) zijn gebracht, maar de doodboeken van ter Aa uit dien tijd zijn op het Rijksarchief te Utrecht niet aanwezig en dus waarschijnlijk verloren geraakt.

Wijlen de heeren Prof. van Spanje (toen nog kapelaan te

---

[1]) In het Centraal Museum te Utrecht zag ik een muntje van Bisschop Herbert (1139—1150) waarop aan de achterzijde een kruis met een klein kruisje in iederen hoek.

[2]) Ubi praeter calicem & sacras vestes, Cranium ejus, cum ossibus 40 sociorum ad Annum usque 1580 honorifice conservatum, miraculis claruit. Martini Hamconii Frisia p. 107 v.

[3]) Croonenburg en Loenersloot waren in 1790 in het bezit der weduwe Kieft Balde.

Loenersloot) en Mgr. Klönne, Rector van het Begijnhof te Amsterdam, hebben indertijd getracht om de laatste rustplaats op te sporen van het stoffelijk overschot, naar zij meenden van den H. Hungerus.

Misschien is er onder de lezers iemand, die hieromtrent nog iets naders kan meedeelen of die een betere oplossing weet voor de inscriptie.

Baambrugge, Augustus 1922. J. G. Th. GREVENSTUK.

De orgels in de kerken van Abcoude en Baambrugge.

De orgelbouwkunst mag zich, evenals de bouw- en beeldhouwkunst, op een respectabelen ouderdom beroepen. Reeds vóór de Christelijke jaartelling kende men in het Oosten het waterorgel (organum hydraulicum, uitgevonden door Ktesibios), dat door de kracht van het water gedreven werd.

Bij de Romeinen was dit een zeer geliefd huisinstrument ; Nero had er zelfs vele, die hij door vrouwen liet bespelen.

De H. Augustinus spreekt later in zijn psalmcommentaren voor 't eerst over het windorgel. Karel de Groote kreeg een dergelijk instrument ten geschenke van den Byzantijnschen Keizer. Spoedig daarna voerde Karel het windorgel in tot gebruik bij den Katholieken eeredienst.

Een Synode van het jaar 1242 schijnt het zelfs als iets gewoons te kennen, natuurlijk toen nog in zeer eenvoudigen en onvolmaakten vorm.

In den loop der eeuwen heeft de orgelbouwkunst zich langzamerhand ontwikkeld tot de tegenwoordige volmaaktheid.

Het behoeft dus geen verwondering te wekken, als we hier spreken van een orgel, dat vroeger in de Herv. Kerk te Abcoude gestaan heeft en in 1633 gebouwd moet zijn, en van een nog ouder orgelfront in de R.K. Kerk aldaar, dateerende uit het midden der 16e eeuw. Het leek ons dan ook wel der moeite waard, een kort historisch overzicht te geven van de verschillende orgels die in onze kerken in gebruik zijn.

Antiek in den eigenlijken zin zijn alleen het front bovengenoemd en het orgel dat nog bespeeld wordt in de R.K. Kerk te Abcoude. Het ligt dus voor de hand, dat deze beide merkwaardigheden het eerst aan de beurt van bespreking zijn.

Het antieke orgelfront dan in de R.K. Kerk bestaat uit 2 deelen en is in vroeg-renaissance-stijl gebouwd voor de groote St. Janskerk te Gouda.

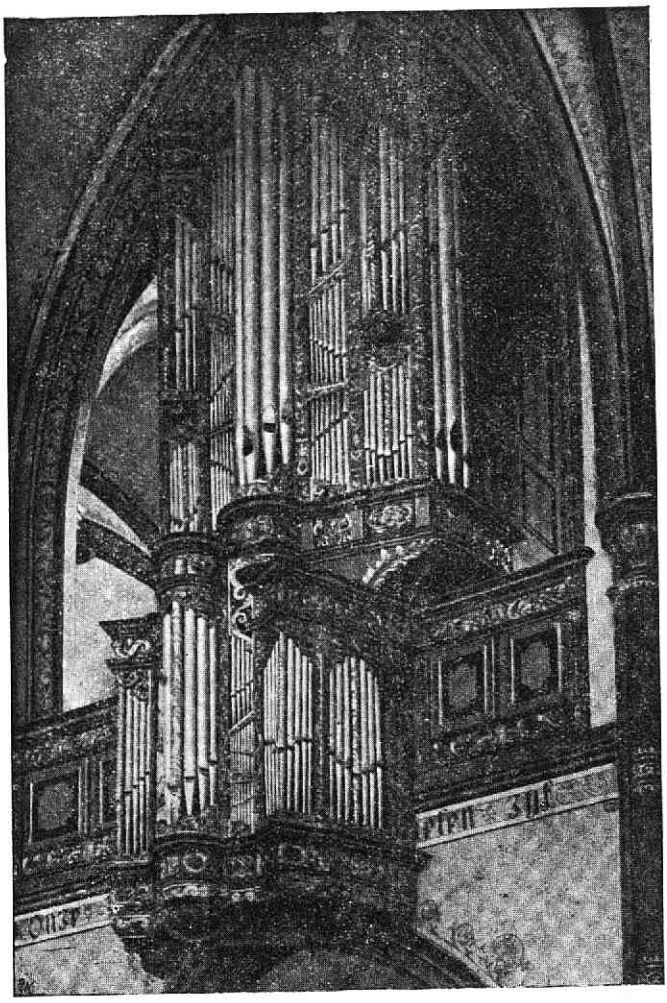

Orgelfront in de R. K. Kerk te Abcoude .

De heer S. H. van der Kraats, custos aan het gemeentearchief te Gouda, was zoo vriendelijk enkele bijzonderheden mede te deelen, waaruit blijkt, dat in 1556 de kerkmeesters van de St. Janskerk te Gouda een contract voor de levering van een nieuw orgel afsloten met Mr. Hendriks Nichoff, Jasper Jansz. en Claes Heinricxz, orgelmakers te 's-Hertogenbosch. Dit orgel werd den 19den December 1558 gekeurd en bespeeld door Pontyaen Adrijaensz., organist te Woerden.

In 1588 werd het gerepareerd en de kosten daarvan betaald half door kerkmeesters half door burgemeesteren. In 1601 werd het door Dirck Pietersz., orgelmaker te Utrecht, vernieuwd voor *f* 132.50 tot 40 gr. vlaems.

In 1637 werden door kerkmeesters aanbesteed aan Dirk Thonisz., schrijnwerker, bij de hoop te maken „drie thorentgens opt posytijf van de orgel in St. Janskerk. Een te midtwegen ende aen ofte op elcke heuck, volgende 't ontwerp en patroen bij Pieter Jansz. Oosterlaet, beeltsnijder en schrijnwerker daarvan gemaakt voor *f* 50.— tot 40 gr. 't stuk".

Nadat het orgel in 1732 door François Morceau, orgelmaker te Rotterdam, een belangrijke herstelling had ondergaan, bleek het enkele jaren later, dat de kwaliteit van het instrument hard achteruitgegaan was. De kosten der reparatie waren te hoog en daarom werd het in Febr. 1745 door kerkmeesters aan de Luthersche gemeente te Gouda overgedaan voor *f* 1100.—.

In Juli 1898 bood de Luth. Gemeente het te koop aan aan Jhr. van Riemsdijk, die echter niet tot aankoop overging, waarna het, op aanraden van den kunstzinnigen Pastoor van Heukelum (inmiddels overleden), en de heeren Mengelberg, J. Th. A. Lindsen en Maarschalkerweerd te Utrecht, door het R.K. Kerkbestuur van Abcoude werd aangekocht voor *f* 700.—. Verschillende stukken, die voor de kerk geen waarde hadden, zijn later door Maarschalkerweerd verkocht. Op aanwijzing van de heeren Mengelberg en Maarschalkerweerd werd het in 1904 in de tegenwoordige kerk geplaatst en door J. F. H. Jansen te Zevenaar gepolychromeerd.

Achter het front is de groote kast getimmerd, waarin ter gelegener tijd 'n nieuw orgel gebouwd kan worden.

Het *orgel* in dezelfde kerk is van veel lateren datum en heeft in 1904 plaats moeten maken voor de antieke kast. Het staat nu achter op het zangkoor en is van uit het schip der kerk onzichtbaar. Welk orgel vóór dit heeft dienst gedaan kunnen we niet achterhalen. Dat de Katholieken echter reeds lang een orgel in hun kerk gebruikt hebben, blijkt uit een acte, voorkomende in het oude Memorieboek van Abcoude. In deze acte staat vermeld, dat „Meister claes wouterss, organist heft belooft „voor hem ende sijn erfgenamen Acht Jaren lanck te laten doen „die Jaergety van hinrick claess, snyder met syn brueder ys-

„brandt claess, ook aldaer gestoruen. Anno XVc tsestich". Deze Meister claess was dus organist in de thans Hervormde kerk, toen nog in 't bezit der Katholieken, onder Pastoor Cosmas Herbertse. In dit Memorieboek, de eenige bron der parochiegeschiedenis vóór de Reformatie, wordt verder niet meer gerept over organist of orgel. Omstreeks 1586 is de Kerk in handen der Protestanten overgegaan. De Roomschen mochten toen geen eigen bedehuis meer hebben. Zij hielden hun godsdienstoefeningen in 't geheim op zolders en in kelders, zij hadden dus ook geen orgel noodig. Kort na 1672 echter, het jaar waarin Pastoor Vennincx de plunderende en brandstichtende Franschen „ootmoedigh pardon versoght voor het Dorp" en daardoor den steeds voortwoekerenden brand, die ook de Herv. kerk reeds op 2 plaatsen had aangetast, wist te blusschen, mochten de Katholieken, mede als erkenning voor deze moedige en edele daad van hun Pastoor, op verzoek weer een eigen kerkgebouw hebben.

Pastoor van Aelst heeft hieromtrent aangeteekend: „eenigen tijd naerdat de franschen de Provincie Utreght hadden verlae-„ten, heeft de Eerw. Heer Vennincx int eynde van het Dorp een „schuer tot een vergaderplaets getimmert om aldaar den „Roomsch-Catholijken godsdienst te plegen". Dit gebouw, waarin bijna 100 jaar kerk werd gehouden, was niet anders dan een schuur met rieten dak. Later is er ook een orgel in geplaatst, wat blijkt uit een aanteekening van Pastoor van Aelst: „het oude orgel is vercoft voor de somme van Seventich gul-„den aan de Heer Jan Hulst, Musicant tot Amsterdam, welke „seventigh gulden sijn besteed tot het macken van een tweede „Dakraemt.... en Michiel de wit den Dekker heeft gratis pro „Deo het Dak daer bij gemaekt". De heer Hulst had dus hiermee 'n goedkoop instrument en de Kerk 'n nieuw dakraam.

Vanwaar dit orgel gekomen is, en wanneer het in de schuurkerk geplaatst is, staat nergens vermeld. Ook niet, door wien het bespeeld werd. De organist heeft zeer waarschijnlijk, zooals dat toen bijna algemeen geschiedde, zijn werk „pro Deo" verricht, althans nergens vinden we een salarispost verantwoord. In hetzelfde jaar (1742) is 'n nieuw orgel aangeschaft, waarvan de aanteekeningen luiden: „In het Jaer onses Heere J. C. 1742 „hebben den Eerw. Heer Pastoor T. van Aelst en de kerkmees-

„ters van de Rooms-Catholyke gemeente in Abcoude aanbe-
„steed en laeten maeken door Mons. Vitus Wiglet een Nieuw
„orgel voor haeren godsdienst, en hebben daer voor betaelt de
„somme van aghthonderd en vijf en seventig gulden, actum den
„21 October 1742, tot welke betaeling van de gemeente is ge-
„collecteert de somme van vijfhonderd en seven en seventig
„gulden, 5 stuijvers 8 pen. en juffr. Molo heeft daertoe gegeven
„50 gulden en de Heer Pastoor 50 gulden dus te samen 677-5-8
„tot voordere betalingh van het orgel is uyt het kerkekistje ge-
„light de somme van 197 gulden 14 stuijvers".

Den 19en Mei 1743 werd het nieuwe orgel „onder grootte „blijdscap van de Sanghers en andere luyden" door Jacob de Jongh gehaald, waarvoor aan hem werd betaald 6 gld. 4 st. en 8 penn. De zangers waren blijkbaar zeer ingenomen met het nieuwe instrument, het oude zal dan ook wel niet veel bijzonders meer geweest zijn, gezien het luttele bedrag waarvoor het van de hand gedaan werd.

Het orgel van 1742 moet ongetwijfeld het tegenwoordige zijn, aangezien er in latere bescheiden nergens over 'n nieuw instrument gesproken wordt; daarenboven wijst de bouw, zoowel in als uitwendig aan dat het in dien tijd gemaakt kan zijn. Het draagt in alle deelen, niet het minst in de kast, sporen en groeven van ouderdom, het eenige klavier is bijna zwart geworden.

Ook is het zichtbaar, dat het dikwijls gerepareerd en vertimmerd is, hetgeen trouwens overeenkomt met de kerkrekeningen uit vroeger dagen, die behalve jaarlijksche posten voor „blaesbalggetrekker" ook telkens bedragen (nu en dan zelfs hooge) aanwijzen voor „orgelreparatie, schoonmaeken" etc.

Het is altijd 'n duur paardje op stal geweest! Het instrument heeft dus ook vele jaren dienst gedaan in de schuurkerk, waarvan boven sprake is.

Blijkbaar was het moeilijker gratis wind dan gratis muziek te krijgen, want in 1763 lezen we voor 't eerst „Aen de Orgelblaeser uitbetaelt 2 gld. 10 st." in 1764 en '65 dito en in 1769 komt voor 't eerst voor: orgeltrekker en jaerlijks onderhoud 10 gld. 10 st. Na 1770 wordt deze post de eerste jaren niet meer genoemd. Wel blijkt dat in 1733 de „orgeltreeder opslag" heeft gekregen en wel tot *f* 4.— 's jaars, dat den man zeker wel toekwam. In 1785 en volgende jaren is het weer ge-

ducht onderhanden genomen, ondanks „de troebelen en naeren tijden" welke Past. Driesman toen meemaakte.

De desbetreffende rekeningen geven echter aanleiding tot 'n misverstand, aangezien de notities daaromtrent elkander tegenspreken. Past. Bootz schreef in het „Gedenckboek":

„Tijdens het herderlijk bestuur van den Eerw. Heer Dries-
„man (1783—1799) moet het orgel der oude kerk[1]) eenige ver-
„andering hebben ondergaan, en voor de nieuwe Kerk geschikt
„zijn gemaakt geworden. Men vindt op de Orgel-kast het jaar-
„getal 1785 met den naam van den orgelmaker Gideon Thomas
„Bätz te Utrecht, en dit zou doen gelooven dat het tegenwoor-
„dig orgel in 1785 nieuw gebouwd werd. Maar de Rekeningen
„van 1785 en volgende jaren pleiten daartegen: immers op de
„Rekening van 1785 komt in de uitgaaf voor de post „Orgel-
„verschot 36 gld. 16 st." Op de Rekening van 1786: aan orgel
„en letters 7 gld. 15 st. en schoonmaken van 't zelven: 14 gld.,
„schoonmaakster 9 gld." en het slot van dezelfde rekening eene
„post die misschien tot het orgel behoort: „Nog uit de Kast ge-
„nomen *f* 200.— zonder vermelding waarvoor; op de Reke-
„ning van 1787: aan den Orgelmaeker 14 gld.; 1789 dezelfde
„post voor het zelfde bedrag; en voor 1794: aan orgelschoon-
„maeken 67 gld. 11 st. en trekken van blaasbalk gedurende 15
„dagen 4 gld. 10 st."

Tot zoover Past. Bootz, die blijkbaar ook niet wist hoe dit recht in elkaar zat, want hij repte er verder niet meer van.

Dat het orgel toen nieuw gebouwd zou zijn, is moeilijk aan te nemen, eerstens omdat de rekeningen daarvan niet gewagen; integendeel pleiten deze voor 'n herhaald herstellen van het oude. 't Is toch zeer onwaarschijnlijk dat 'n nieuw orgel na enkele jaren gebruikt te zijn, zulke dure reparaties zou vorderen, als de rekeningen van 1794 en latere jaren aanwijzen. Het is minstens twijfelachtig dat 'n orgel, in 1742 nieuw geleverd, reeds in 1785 door 'n ander vervangen zou zijn, daarbij is 'n uitgave van *f* 200.—, aangenomen dat deze ongenoemde post voor het orgel besteed zou zijn, toch geen prijs voor 'n instrument als het onderhavige. En eindelijk is moeilijk te gelooven dat het orgel eerst in 1785, dus 13 jaren na de ingebruikne-

[1]) Dat is dus in de schuurkerk met rieten dak. (Schr.)

ming van de nieuwe steenen kerk, daarvoor „bruikbaar" gemaakt zou zijn.

Al deze omstandigheden, alsook het oude aanzien wettigen volkomen het vermoeden, dat alle orgeluitgaven aan het eene en zelfde instrument besteed zijn geworden.

De naam van G. T. Bätz, orgelmaker te Utrecht, zoomin als het jaartal 1785, zijn aanwezig op de orgelkast; zelfs geen vage aanduiding, waar deze gestaan kunnen hebben. Vermoedelijk zijn ze bij een latere vertimmering weggenomen.

Wel is midden boven 't klavier een ijzeren monogram aangebracht, waarin tusschen sierlijk lofwerk eenige vaste lijnen loopen, die als een W (Wiglet?) kunnen worden uitgelegd. Ook de antieke spelling van „Roorfluit" en de dito registernamen als: „Tramblant", „Nachthoorn", „Speelfluit" e.a. alsmede de vorm der letters, hunne onduidelijkheid en verkleuring doen denken, dat zij de „letters" van 1786 zijn.

Na dien tijd heeft het voortdurend geld gekost en in 1842 was het schoonmaken vooral noodig geworden na de herstellingen van het plafond der kerk. Zekere aannemer uit Utrecht (zijn naam wordt niet genoemd) had het schoonmaken aangenomen voor *f* 50.—. Hij had het echter zoo slordig gedaan, dat het kerkbestuur een expert uit Utrecht ontbood, om het werk te beoordeelen. Deze deskundige meende, na gedaan onderzoek, dat den aannemer „wettiglijk niets toekwam, doch daarbij den „raad gaf, de zaak met hem te schikken". De aannemer werd met *f* 35.— betaald en de expert voor zijne moeite met een Gouden Willem beloond.

In 1904 is het achteruit geplaatst, toen het antieke front de ruimte vóór op het koor moest innemen. De kast is van zeer eenvoudige constructie en ontbloot van alle schoonheid. Naast den middentoren is aan weerszijden 'n engelenkopje aangebracht; heel eenvoudig lofwerk dekt hier en daar de pijpenvoeten. Het instrument is van de allereenvoudigste dispositie, oorspronkelijk berekend voor 'n kleine ruimte.

Zoo heeft het dus nu reeds gedurende bijna 2 eeuwen gejubeld met de juichenden, getreurd met de bedroefden en gesmeekt met de biddenden.

Het heeft nu z'n derde (misschien laatste) plaats; verscheidene vingeren hebben het z'n klanken doen ontvlieden en nog

laat het bijna dagelijks zijne zachte tonen langs de gewelven glijden en wordt het oor vaak gestreeld door het fijne timbre van enkele registers.

Over het orgel in de Ned. Herv. kerk te Abcoude konden wij het volgende opdiepen:

„....Voor de beschilderde glasen hebben de Franschen in het „jaar 1672 zoo min achting laten blijken als voor de kerke zelve, „dewijl zij haar (als reeds gezegt is) toen in brand staken, „waardoor haar eerste schoonheid meerendeels is verdwee- „nen; dewijl zulks nog blijkbaar is aan het Orgel, in die tijd „mede geruïneert door gemelde Franschen, en waarin nog eeni- „ge groote Pijpen gevonden worden; zoodat te verwonderen is, „dat hetzelve niet weeder gangbaar en in gebruijk werd ge- „bragt om den openbaren Godsdienst met een vrolijk hert te „beginnen en alsoo te eindigen. Dit Orgel is gemaakt in 't jaar „1633, door de te dien tijd beroemden Meester G. van Pisa, en „toont nog allezints in zijn oude gedaante, dat een schoon stuk „geweest is".[1])

Het orgel zal gewis een fraai stuk geweest zijn, althans voor dien tijd, want de orgelbouwkunst der 17de eeuw heeft zich gekenmerkt, behalve door technische verbeteringen, ook door sierlijkheid van bouw, die echter vaak tot beuzelarij oversloeg. Zoo vond men er smaak in het orgelfront met beweegbare zonnen, manen, blinkende sterren, klokkespelen en zelfs met beweegbare en geluidgevende beesten te versieren. Ook de registers hadden gewoonlijk eenige buitensporigheden: vogelfluit, nachtegaal en koekoek dienden voor den Kerstnacht, de tremulant voor Goeden Vrijdag en rouwplechtigheden, terwijl donder en regengekletter bij voorkeur voor kunstvermaak van buitenkerksch publiek werd gedemonstreerd. Of dit ook op ons orgel aanwezig was, wordt niet vermeld. De brand, waarvan boven sprake is, is dezelfde, dien we in 't begin van dit artikel hebben genoemd. Uit bovenstaande beschrijving zou men moeten opmaken, dat dit orgel vanaf den brand in 1672 tot aan

---

[1]) Geheim-Schrijver van Staat en Kerke der Vereenigde Nederlanden, beginnende met die van de Provincie Utrecht. 1759. Afd. Abcoude.

1759 (en mischien nog langer?) ongebruikt en in denzelfden staat is gebleven, waarin het door dien brand was geraakt. Ook wij verwonderen er ons met den geheimschrijver over, dat het speeltuig niet weder gerestaureerd en in gebruik genomen werd. Zijn in al die jaren, dus gedurende bijna een eeuw, de diensten zonder orgel gehouden (misschien ook bij gebrek aan een organist), of heeft een ander instrument de geloovigen bij den zang gesteund? Hieromtrent tasten we in het duister. Het oudste document, hier in 't archief aanwezig, is een „Rapport aan H.H. Kerkvoogden der Ned. Herv. Gemeente te Abcoude" door J. Bätz en Co., orgelmakers te Utrecht, „nopens den staat des orgels, na gedaan onderzoek van dato 27 Meij 1835". Hieruit blijkt, dat er kort of lang na 1759 toch een pijporgel is aangeschaft. Het was evenwel 'n ondeugdelijk instrument, zooals Bätz in den aanhef van het Rapport zegt:

„Na alles onderzocht te hebben is het ons gebleken, dat de „staat des orgels zoo slecht is, dat er althans van het inte- „rieure gedeelte niets te gebruiken is, ter oorzake dat de le- „vering van hetzelve, indertijd, ter kwader trouw geschied is, „alzoo het orgel een zamenstel van veelerlij verouderde deelen „van diverse oude Orgels is, die bovendien zoo slecht teza- „mengevoegd zijn, dat het in alles blijkt, zulks door eene oner- „varen hand gemaakt is, die vermetel genoeg geweest is om „zich zelven het maken van orgels toe te kennen, maar boven- „dien slecht genoeg om misbruik van het vertrouwen te ma- „ken, dat hem geschonken is".

In verband hiermee had Bätz 3 voorstellen:

1e. 'n klein orgel in de oude kast te laten maken;

2e. 'n groot orgel in dezelfde kast en

3e. een nieuw instrument plus nieuwe kast.

B. verzekerde dat het laatste plan het beste was, en het eerste ook voldoende voor kerk en gemeente. Doch, merkt hij verder op: „Mogt men tot het 3e plan genegen zijn, alsdan „zoude ons bedunkens, het beste zijn, om te zien het orgel „weder aan Van Gelder te verkoopen, zonder het oxzaal, en „volgaarne zal ik UEds. alsdan daarin van dienst zijn, om „zulks te bewerken en de hoogste prijs te bejagen, want hij zal „zich dunkt ons, uit schaamte altoos daartoe genegen moeten „toonen, en dan is er van hem daarvoor meer als van iemand „anders te krijgen".

Welk van de 3 plannen gekozen is, konden wij niet achterhalen. De stukken daarvoor ontbreken geheel en al.

't Is niet onmogelijk, dat geen der plannen uitgevoerd is, aangezien er in 1862, dus 27 jaar later, een bijna geheel nieuw instrument is aangebouwd.

Anderzijds is haast niet te gelooven, dat de kerkvoogdij nog zoolang met het slechte oude orgel is blijven voorttobben. Doch uit de aanbestedingsacte van het tegenwoordige orgel, d.d. 1862, zou men kunnen opmaken, dat het oude orgel toen nog dienst deed, omdat er heel weinig van overgenomen is. En dit zou toch wellicht niet gebeurd zijn, wanneer het instrument in 1835 volgens het advies van Bätz gerestaureerd zou zijn. Waarschijnlijk heeft B. het orgel in 1835 zoo goed mogelijk gerepareerd en heeft men in 1862, toen de penningmeester over een vette kas beschikte, een nieuw instrument aangekocht.

Zooals reeds gezegd, is van het oude orgel toch nog iets behouden, want in art. 4 der aanbestedingsacte lezen we: „Pijpwerk: de prestant 8v., voor zoover die in het front staat, „zal met de noodige herstellingen blijven. Het overige, dat op „de windlade staat, zal nieuw worden. De verandering der „frontpijpen zal bestaan in dezelve onder en boven te verlen„gen. Verder zullen de tusschenvakken aangevuld worden door „bijvoeging van nieuwe pijpen, terwijl de 2 bovenste dier vak„ken, waarin thans houten stokken staan, door nieuwe specie„pijpen zullen vervangen worden, *om deftiger voorkomen te „krijgen*. Alle frontpijpen moeten spiegelglad gepolijst worden, „en de labiums verguld, zoodat het front het voorkomen van „nieuw zal hebben".

Verder lezen we nog over de *verbouwing* der orgelkast en lambrizeering, het lof- en snijwerk enz.

Hieruit blijkt dus wel degelijk dat het oude orgel, voor zoover bruikbaar, behouden is. Al het overige is van fonkelnieuw materiaal vervaardigd. In de acte is alles zeer nauwkeurig beschreven; de kerkvoogden waren misschien bevreesd voor een herhaling van het vroeger gebeurde!? De acte is geteekend door J. J. v. Voorthuyzen, Burgemeester-Kerkvoogd-President, S. v. Kempen en Jt. Brouwer, Kerkvoogden, alsmede door D. v. Rossum, orgelfabrikant, te Bodegraven, door wien het orgel is

gebouwd voor den prijs van *f* 2400.—; v. Rossum was schrijnwerker van beroep, doch heeft ook enkele orgels gebouwd, o.a. in de Herv. kerk te Linschoten.

Ofschoon het orgel in quaestie geen werk van buitengewone beteekenis mag heeten en evenmin van antieke waarde, trekt het toch door zijn degelijke constructie en door fijnen en beschaafden toon. Het heeft een sierlijk front en mag zeker wel een der fraaiste dorpskerkorgels in den omtrek genoemd worden. De middentoren met de grootste pijpen (Prestant 8') wordt geflankeerd door 2 tusschenvakken met dubbele rij kleine pijpen, daarnaast de beide hoektorens met grootere pijpen. Door sierlijk uitgesneden en verguld lofwerk worden de pijpenbundels onder en boven ingesloten. Op den middentoren prijkt een lier en verschillende andere instrumenten, van hout vervaardigd en smaakvol bijeengevoegd.

De linkerhoektoren is versierd met 'n meisjesfiguur en den rechtertoren met 'n knapenbeeld, ieder met een boek in de hand.

Het front troont boven het schoone antieke koorhek en den preekstoel, beide in vroeg-renaissance-stijl gebeeldhouwd; het vormt met deze laat-middeleeuwsche parels 'n monumentaal artistiek geheel.

Het orgel is afgeleverd in 1864. De orgelmaker D. v. Rossum, waarschijnlijk 'n beetje over het paard getild door het leveren van dit alleszins soliede stuk werk, waande zich ook 'n groot organist en bespeelde zelf het orgel bij de inwijding. Zijn spel beviel echter zoo weinig, dat de gemeente er geen genoegen mee nam en 'n organist van elders liet komen.

'n Week daarna kwam de blinde heer J. Mobach, organist te Amsterdam, die door zijn uitmuntend spel de goede hoedanigheden van het instrument liet uitkomen, zoodat de gemeente in één slag voor het orgel gewonnen werd, waarna het als „goed" werd aangenomen.

Zoo zijn we dan aan de laatste der 3 merkwaardigheden gekomen: het orgel in de Herv. Kerk van Baambrugge.

De geschiedenis hiervan begint bij 1837, toen in de oude kapel, gedeeltelijk verbouwd na de Hervorming, 'n nieuw orgel geplaatst werd, dat bij de voltooiing der tegenwoordige kerk

in 1844, daarin werd overgebracht [1]).

In het rekenboek der kerkmeesters staat er van aangeteekend:

13 Sept. 1837. Een orgel aangekocht en ingewijd, waarvoor in de gemeente gecollecteerd, hetgeen heeft opgebracht *f* 241.50. Aankoop en betimmering van hetzelve F. Hofmeyer, Orgelmaker *f* 385.—, totale uitgave daarvoor *f* 1051.57.

Waarschijnlijk was het bij den aankoop reeds oud en bijna afgeleefd, misschien wel afkomstig uit 'n kerk van elders.

Dit vermoeden wordt nog versterkt door 'n mededeeling in het notulenboek, betreffende de vergadering van kerkvoogden en notabelen d.d. 31 Jan. 1862. In deze vergadering, onder presidium van den heer J. F. A. M. Witsen Baron Straalman gehouden, deelde de kerkvoogd-administrateur mede, dat het orgel in zoo'n slechten toestand verkeerde, dat volgens verklaring van een deskundige repareeren nutteloos zou zijn. Dientengevolge werd er 'n commissie benoemd, bestaande uit Ds. Krayenbelt, D. de Groot, J. de Veer, en W. Kampf, die met 'n lijst in de gemeente zou rondgaan om gelden voor een nieuw orgel in te zamelen. In 'n volgende vergadering, 14 dagen later, werd besloten in tegenwoordigheid van predikant, ouderlingen en diakenen, naar vermogen te teekenen, onder voorwaarde, dat er 'n nieuw orgel zou komen met klavier en front, volgens teekening.

De inzameling vlotte buitengewoon, de gemeente voelde blijkbaar de behoefte van 'n nieuw instrument. Reeds den 4en Maart kon worden medegedeeld dat er voor *f* 942.— op de lijst geteekend was. Deze som was echter nog niet voldoende, toch besloot men het orgel te laten maken en voor het ontbrekende 'n leening te sluiten tegen 3 pCt. ten laste van de kerkvoogdij, met eene jaarlijksche aflossing van *f* 50.— Ds. Krayenbelt en Baron Straalman werden uitgenoodigd de zaak met den orgelmaker Knipscheer te Amsterdam te regelen. Na gevoerde besprekingen konden deze heeren mededeelen met Knipscheer te zijn overeengekomen, dat deze 'n nieuw orgel zou leveren voor

[1]) Waarschijnlijk is dit wel het eerste orgel in deze kerk geweest, omdat de Geheym-Schrijver bovengenoemd, in zijn beschrijving van de „Kerk van Baambrugge", in 't geheel niet over 'n orgel rept, terwijl hij dit van andere kerken, waarin 'n instrument aanwezig was, wel deed.

ƒ 1650.—, te betalen in twee termijnen.

Toen het orgel gereed was, bood de zoon van Knipscheer aan het bij de inwijding kosteloos te bespelen, maar de kerkvoogd Kampf vertrouwde dit schijnbaar niet erg! Hij meende dat de organist van de Nieuwe Kerk het ook wel kosteloos zou willen doen. En na genomen informaties kon hij mededeelen dat de heer ten Broeke, de bekwame organist van de Oude Kerk te Amsterdam, bereid was het orgel bij de inwijding te bespelen. Den 18e Jan. 1863 werd het orgel ingewijd door Ds. Krayenbelt en voor 't eerst bespeeld door den heer ten Broeke.

Ofschoon blind zijnde kon de heer ten B. alleen wel met het gehoor waarnemen of het orgel al dan niet aan de eischen voldeed. Hij verklaarde dan ook aan de H.H. kerkvoogden dat het 'n zeer goed instrument was, waarop niets viel aan te merken. De kerkvoogdij nam hierna het orgel voor goed aan, betaalde aan den fabrikant den eersten termijn en stelde ƒ 15.— ter beschikking van Kampf om daarvoor (naar eigen keuze) 'n klein cadeau te koopen voor den heer ten Broeke.

Dit instrument is, evenals die in de kerken van Abcoude, volgens mechanisch systeem gebouwd en de heer ten Broeke had goed gezien toen hij verklaarde: „dat er niets op aan te merken viel". Het front is smaakvol gebouwd en is evenals dat van de Herv. kerk van Abcoude met eenige beelden versierd: Koning David met zijn harp op den middentoren en op de zijtorens engelen met bazuinen. Het is van zeer degelijk materiaal vervaardigd en heeft in de 60 jaren van zijn bestaan slechts weinig onderhoud gevorderd.

Doch dezer dagen heeft het een belangrijke restauratie ondergaan door vernieuwing van klavier en andere onderdeelen, uitgevoerd door de firma van Ingen te Haarlem.

Wij zouden aan de volledigheid te kort doen, als wij hier niet noemden de orgels der beide Geref. kerken. Aangezien deze instrumenten nog van zeer recenten datum zijn, meenen wij dat ze voor een bespreking als antieke stukken nu niet in aanmerking kunnen komen.

Mogen deze regelen er toe bijdragen om de belangstelling voor onze kerkorgels te verhoogen.

Abcoude, Sept. 1922. JOAN VIS.

De dichter-glazenmaker Jan Vos.

Dr. Alberta J. Portengen.

In den jaargang 1915 van dit jaarboekje wezen we terloops op den dichter-glazenmaker Jan Vos, bij de bespreking van Mr. Joan Huydecoper van Maarsseveen. De persoon van Jan Vos is echter wel merkwaardig genoeg, om er afzonderlijk een oogenblik onze aandacht aan te wijden.

Van zijn levensloop is niet veel te vertellen; zijn geboortejaar is zelfs niet precies bekend. Waarschijnlijk viel het tusschen de jaren 1615 en 1620. In 1639 trouwde hij met een zekere Grietje Gerrits, uit welk huwelijk twee kinderen werden geboren, een zoon en een dochter Maria, die in 1664 den eersten steen legde voor het nieuwe gebouw van den Amsterdamschen Stadsschouwburg. Hoewel hij zijn vrouw nogal vroeg verloor, is hij niet hertrouwd, want zeide hij:

„Het eerste huwelijk wordt door de min beleit;
Het tweed' is koopmanschap; maar 't derde dolligheidt".

Hijzelf stierf in 't jaar 1667.

Evenmin als zijn tijdgenooten Vondel en Breeroo leerde hij als kind meer dan de gewone vakken van het lager onderwijs, maar terwijl Vondel zich op later leeftijd met kracht toelegde op talenstudie en Fransch, Latijn, Italiaansch en Grieksch leerde, bleef voor Jan Vos zijn moedertaal de eenige, die hij verstond. Van geloof was hij Roomsch-Katholiek, doch zeer gematigd. In tegenstelling met zijn meeste collega's vinden we bij hem zelfs bijna geen stichtelijke liederen. Zijn beroep, dat van glazenmaker of glaslooder, gaf hem onder meer aanleiding tot het maken van het volgende puntdicht:

„Glasmaeker noemt mij d'een en d'ander weer glasbreecker;
Wie dat glaslooder zeidt, ken 't ambacht wel zoo zeeker,
Glasbreeken doen ik mee [1]); maar eer ik 't lôon" [2]) begin,
Wie glas met schaade breekt, ik breek het met gewin".

---

[1]) mee = ook.
[2]) lôon = looden.

Het had veel voor om zulk een begaafd glazenmaker te hebben; had een klant een opschrift op zijn uithangbord noodig, de glazenmaker kon hem meteen van een gedicht voorzien.

Bijzonder merkwaardig is wel de groote invloed, dien een man van betrekkelijk zoo weinig ontwikkeling op zijn tijdgenooten kon uitoefenen. Belangrijk is die invloed vooral geweest op het tooneel van zijn tijd.

Zijn eerste tooneelwerk, het treurspel Aran en Titus, dat een merkwaardige overeenkomst vertoont met Shakespeare's Titus Andronicus, werd in 1641 opgevoerd en maakte hem al dadelijk beroemd. Alle mannen van naam, Hooft, Huygens, Professor van Baerle, enz., prezen hem om strijd, ja van Baerle ging het zelfs zevenmaal kort na elkaar zien en stelde het boven alle klassieke drama's, zeggende dat de geheele oudheid geen treuriger treurspel kon aanwijzen. Ook maakte hij er een lofdicht op, waarin o.a. de regels voorkomen:

„Rijst Sophocles weer op? stampt Aeschylus weer hier?
Of maekt Euripides dit ongewoon getier?
Neen 't is een Ambachtsman, een ongeletterd gast,
Die nu de gantsche rey van Helicon verrast".

De Tielsche gymnasiasten vertaalden het zelfs in het Latijn. Dat hij zich ook vijanden verwierf, kon niet uitblijven; er verschenen zelfs verscheiden satires tegen hem. Zijn succes heeft hem niet tot veelschrijver voor 't tooneel gemaakt; behalve het bekende blijspel, de klucht van Oene, verscheen er pas veel later nog een drama van zijn hand, de Medea, nog bloediger en verschrikkelijker dan het eerste, en waarmee de nieuwe Schouwburg in 1665 werd ingewijd. Veel grooter dan door hetgeen hij schreef was zijn invloed op het tooneel, doordat hij na 1647 met slechts een enkele onderbreking tot aan zijn dood toe regent van den schouwubrg was. Hij had dus de stukken te kiezen, de rollen te verdeelen, enz. Het is hier niet de plaats om hierover verder uit te weiden; hoofdzaak is, dat hij zich verzette tegen het z.g. klassieke tooneel, dat zich aan de regels van Horatius hield en eenheid van tijd, plaats en behandeling voorstond. Vos was van meening dat „het zien gaat voor het zeggen". Hij maakte dan ook allerlei „kunst- en vliegwerk" op

't tooneel en was er niet bang voor, om talrijke moorden voor 't oog der toeschouwers te doen plaats hebben. Evenals velen zijner mededichters beschouwde hij het tooneel ook als een uitstekende leerschool voor het volk en als een groote macht in den Staat:

„De Schouwburg is tot schrik van al die 't graau aanschennen.
De schrandre vreezen haar, om 't steeken van haar pennen.
Zoo krijgt men door de stok een bitse hondt aan bandt
De Schouwburg is een tucht- en Staatsschool voor het landt."

De bewondering, die er na de „Aran en Titus" voor den eenvoudigen glazenmaker ontstond, bracht hem ook in persoonlijke aanraking met zijn belangrijkste tijdgenooten. Hooft noodigde hem op 't Muiderslot; Huygens en hij wisselden beleefdheidsgedichten, terwijl Vos zelfs diens klandizie kreeg; hij maakte n.l. de glazen in Huygens' rijtuig. Al werd nu de aandacht vooral op Vos gevestigd door zijn treurspelen, het was niet alleen aan dramatische poëzie, dat hij zich wijdde; talrijk zijn ook zijn lyrische gedichten. Hij schreef verscheiden bruilofts- en lijkdichten, bijschriften bij schilderijen, puntdichten, enz. en verder nog allerlei gelegenheidspoëzie. Wanneer er aanleiding voor was, schreef hij b.v. een gedicht ter eere van een zijner mededichters. Doch van hen niet alleen. De leden uit 't huis Oranje, Amsterdam's burgemeesters en andere patriciërs, allen werden op hun beurt met een gedicht van Jan Vos vereerd. Speciaal was dat het geval met Mr. Joan Huydecoper van Maarsseveen, burgemeester en raad van Amsterdam, en diens gezin. Vos werd zijn huispoëet en bezong alle belangrijke gebeurtenissen in zijn familie, alle mooie of merkwaardige plekken van zijn tuin, zijn huis met de verschillende schilderijen, enz. Vos mocht dan ook dikwijls op bezoek komen op Goudestein, ja hij werd er zelfs ter jacht genoodigd. Hier komen we dus op de relatie van onzen Amsterdamschen glazenmaker met Niftarlake Als Huydecoper den keurvorst van Brandenburg op bezoek krijgt, staat Vos klaar, om dat belangrijke feit door zijn poëzie aan de vergetelheid te ontrukken en dan bezingt hij tevens de geschenken, die Huydecopers familieleden van dezen krijgen. De volledige uitgave van zijn werk, van 1661, droeg hij aan

Huydecopers zoon op, daar deze zelf inmiddels gestorven was.

Zoo'n positie als huispoëet kon voor den dichter zelf dikwijls wel iets vernederends hebben. Altijd moest hij voor zijn Maecenas klaar staan; bedankte iemand op het nippertje voor een diner, dan had hij diens plaats in te nemen, enz. Dit schijnt onzen eenvoudigen glazenmaker echter niet gehinderd te hebben. Talrijk zijn dus de gedichten, die we van de hand van Vos op de familie Huydecoper en op Goudestein hebben. Een daarvan plaatsten we reeds in het bovengenoemde artikeltje. Thans volgen er nog een paar andere.

TUINBRON OP GOUDESTEIN.

„Laat oudt Arkadien op zuivre bronnen roemen,
Men vind op Goudestein
Een loffelijker bron, omheint van schoone bloemen.
Het nat van haar fontein,
Bekoort het oog en tong van die zich hier komt laaven.
Wie dubble deugden heeft betoont zich rijk van gaven.

Hier komt Diana zich met haare jaagstoet baaden;
Zij vreest hier voor geen smart.
Wie dat zijn lusten hier door d'oogen wil verzaaden,
Verandertz'in een hart
De kuisheidt laat zich van geen dertel oog aanschouwen
Wie veiligh weezen wil moet zich verburgen houwen.

Als ik op Goudestein mijn zinnen scherp tot dichten,
Is dit mijn Hippokreen.
De springbron op Parnas moet voor dit water zwichten.
Het groeizaam Maarsseveen
Is moedigh op de Vecht: maar meer op deze straalen;
Al wat het oog behaagt is waardt om mee te praalen."

DIERGAARDE OP GOUDESTEIN.

„Een ander mach zich vrij, om 't wildt, in 't bosch begeeven
Ik walg van zulx te zien.
Niet yselijker dan in lijfsgevaar te leeven
De dootschrik doet mij vlien,
Men wil om 't ongeval 't gezicht der dieren missen;
Wie dat voor rampen vreest bezoekt geen wildernissen.

Men vindt op Goudestein een veiliger waranden,
Hier gilt het stoute zwijn:
Maar niemandt vreest de beet van zijn verwoede tanden,
Daar schuilt het bloode knijn,
Om in geen looze strik, noch jaagers net te raaken;
't Gedierte leert den mensch voor teegenspoeden waaken.

De Paauw vertoont haar staart, versiert met Argusoogen
En hooftpluim, schoon van glans,
Wie rijk van luister is, begeert zich te vertoogen,
De zwaan, het hoen, en gans,
Zijn hier in volle weeldt, en teelen aan door 't paaren,
Het vuur der liefde kruipt al wat' er leeft door de aaren.

Hier wijkt het hart de tant der aangehitste honden
De heining van dit oordt,
Behoedt d'aanschouwers voor zijn hoorens fel in 't wonden.
Men vreest hier voor geen moordt,
Als in het akligh bosch, de zorg verjaagt het vreezen
Wie zich vermaaken zal, moet zonder angste weezen."

Vgl. *Alle de Gedichten van Jan Vos,* t' Amsteldam. Bij Gerrit en Hendrik Bosch, Boekverkoopers. 1726.

J. A. Worp, Jan Vos, Acad. Proefschrift. Groningen 1879.

Een afstammeling van Prins Maurits.

Op de Algemeene Begraafplaats te Loenen aan de Vecht leest men op een grafzerk:

S. E. BIJL DE VROE GEB.: LEMMERS
OBIT 4 FEB. 1839

J. F. GRAAF VAN NASSAU LALECQ
OBIT 27 NOV. 1814.

Jan Floris van Nassau la Lecq, overleden te Kortenhoef 27 Nov. 1814, in den ouderdom van 63 jaren en zeven maanden (gedoopt 9 April 1751), was een zoon van *Johan Floris Nicolaas van Nassau la Lecq,* Heer van Ouderkerk aan den IJssel, Hoofdofficier van....., en van *Maria Anna Testas.*

Hij was gehuwd met *Barbera Arnolda Lemmers,* waarschijnlijk eene zuster van Mevrouw *Susanna Elisabeth Bijl de Vroe—Lemmers,* (dochter van den admiraal Lemmers), wier naam ook op de grafzerk voorkomt.

Medegedeeld door G. J. Dokkum
te Loenen a.d. Vecht.

De Romeinsche Vecht.

Een landarbeider vond kort geleden, bij het omspitten van een weiland te Loenen aan de Vecht, een koperen penning, die daar wellicht bijna 19 eeuwen verborgen is gebleven en er aan herinnert, dat de Vecht vroeger een Romeinsche waterweg was [1]).

De penning of munt heeft een middellijn van 3 cM. en vertoont de en relief gedreven beeldenaar van Keizer Nero (56—68 n. Chr.) Het hoofd is gedekt met een helm met veeren. Het randschrift luidt:

IMP NERO CAESAR AVG P MAX TR PPP

---

[1]) Vgl. jaarboekje Niftarlake 1916.

Schouten van Kortenhoef.

CLAES HEYENSOEN	in	1465
DAEM VAN OUTSHOORN	„	1594
SPLINTER VAN NEIJENRODE	„	1624
PIETER VAN DER LEEU	„	1641
HUBERT VAN SCHADIJCK	„	1669
RIJCK VAN LOEVERE	„	1680
BAREND UDO	„	1705
ADOLF WINCKLER	„	1715
ELBERT MOOY	„	1731
CLAES POOCK	„	1731
KRIJN HOOGEVEEN	van	1748—1774
ELBERT MOOY	„	1774—1782
JACOB MOOY	„	1782—1795
JAN HENDRIK VALKENBURG	„	1795—1796
HENDRIK MEIDES DE LEEUW	„	1796—1797
JACOB ELBERTZN MOOY	„	1797—1811
JAN STADELAAR	„	1811—1817
Mr. JOH. SANDERSON	„	1817—1838
E. MOOY	„	1839—1844

Burgemeesters:

M. C. VAN PELLECOM, April 1851—2 October 1892.
C. J. VAN WALCHREN, 11 Nov. 1892—15 Oct. 1904.
J. WARMOLTS, van 5 Jan. 1905 tot heden.

Medegedeeld door J. Warmolts.

Portugeesche Joden te Maarssen en Maarsseveen in de 17de eeuw.

I. *Inleiding.*

De Spaansch-Portugeesche Joden, die zich in 1593 in de Republiek vestigden, waren meerendeels schijnchristenen, die hier kwamen om openlijk als Joden te kunnen leven. Andere oud-Portugeesche geslachten waren er als proselieten onder, maar allen waren lieden van goeden huize, beschaafd, ontwikkeld, vermogend en aan den hoogsten Europeeschen adel geparenteerd. Door hun kapitalen, handelskennis en relatiën, hun wetenschap en industrieën, droegen zij tot den bloei van het gouden tijdperk der Republiek bij. Hun gemeente werd het machtigste Joodsche cultuurcentrum der 17de eeuw, als gevolg van hun materieelen bloei, waarvan de landhuizen langs Vecht en Amstel een weerspiegeling boden.

II. *Vestiging.*

Zij vestigden zich in het midden der 17de eeuw, op het voorbeeld van meerdere Amsterdamsche Patriciers aan de koele Vecht, om daar het warme jaargetijde door te brengen.

De Amsterdamsche koopman Abraham Aboab alias Dionies Genis kocht er in 1652 de buitenplaats „Hogesant" op de tegenwoordige Breedstraat gelegen ter plaatse van Nieuw Vegtevoort, zooals uit het door mij in het Jaarboekje 1920 geciteerd transport blijkt [1]). Op 15 Juli van het volgende jaar kocht hij er van zijn buurman, den Maarssenschen schout een belendend „Seecker boomtgaertgen" bij met nog „derdalv" voeten lands aan de Westzijde van zijn hofstede, die hij met doornen moest

[1]) „Uit het Verleden der Portugeesche Joden in de Vechtstreek". Het Gerechtelijk archief der beide Dorpen en de Statenresolutiën (Rijks Archief te Utrecht), die hier geen plaats konden vinden, bevatten de bronnen voor deze bijdrage.

omheinen en er jaarlijks 3 outschilden en 4 stuyvers van betalen. Ook moest hij zich verbinden, de boomen te laten „opsnoeyen", terwijl de verkooper de vensters van het „speelhuysgen" op zijn land zou mogen openen. Deze Abraham Aboab of Aboaf stamde van dit oud-aanzienlijk Castiliaansch geslacht af, geparenteerd aan den hoogsten Europeeschen adel, gelijk men in Da Costa's „Israël en de Volken" (p. 513) kan lezen. In 1492 uit Portugal geweken, vinden wij hen in de 17e eeuw in Hamburg, waar zij op hun graf het wapen: een burcht met links een kanon en rechts een schild, dragen. Het Inquisitie-protocol van Dom Diego de Lyma te Lissabon noemt in 1620 de reeder en groot koopman Conçalo Cardoso van Lissabon, die zich bij zijn overgang tot het Jodendom te Hamburg *Abraham Aboab* noemt. In de „Somerstonde" van 1653 had zich reeds meer dan een 10-tal mannelijke personen boven de 13 jaar te Maarssen gevestigd, wellicht vrienden van Aboab, die op „Hogesant" dienst hielden, het „huys, dat bij een van henluyder natie aldaer was aangekocht" en waarin zij op sabbath of om de 14 dagen „haer somtijds vonden in een competent getal van thien of twelff persoonen van Vrunden, die hun commen bezoeken". Eenige hadden huizen te Maarssen in eigendom of huur, doch sedert September 1653 bouwden of huurden zij te Nieuw Maarsseveen aan gene zijde der Vechtbrug, dat hoewel onder de Kerk ressorteerende niet tot de Jurisdictie van den Schout behoorde. Deze had toen in opdracht der Staten van Utrecht hun Godsdienstoefeningen te Maarssen belet. In 1655 hielden zij daar nu met „groote menighte" zels twee maal daags Synagogedienst en bleven er tot het late najaar het Loofhuttenfeest vieren.

In 1653 had zich het oud-adellijke Portug. Joodsche geslacht Da Costa in Maarssen blijvend gevestigd, even nà de Aboab's, waarmede zij vermaagschapt waren. Hun wapen, 6 zilveren ribben op een veld van keel, dateert uit de oudste tijden der voormalige Portug. monarchie en siert nog heden de wapenzaal van het Kon. paleis te Cintra en met dat van Salvador, het 18de eeuwsch plafond van „Herteveld" te Maarssen. In Portugal waren de Da Costa's, die er met geweld gedoopt zijn, graven van Source en erfelijk groot schildknapen van het rijk. Joâo alias Joseph, een der drie zonen van den laatsten Mar-

raanschen edelman compareerden in 1655, mede voor zijn gade Debora, voor Schepenen te Maarssen. (Invent. No. 773 Gerecht. Archief, Rijksarch. Utrecht). In 1659 voor 't eerst machtigde hij zijn zonen Barau (Baruch en Jacob) om zijn zaken te Amsterdam verder af te wikkelen. Hij had toen nog 'n 25-jarigen zoon, die in 1661 Rachel de Lemos te Amsterdam huwde, gelijk uit het familiearchief blijkt. David Cardoso alias Davilaar, koopman te Amsterdam, kocht in 1659 van den Amsterdamschen burgemeester Huydekooper de buitenplaats Spruytenborg „voor desen genaamt Boekendaal" te Maarsseveen, die zich van het „snibbetje voor uyten Vecht" een morgen groot tot den sloot van den verkooper uitstrekte. Men kan het op het kaartje van 1660 (c), dat ik in het Jaarboekje 1920 reproduceerde, duidelijk zien liggen met het „subbitie" land, dat hij er dat jaar nog bij kocht. Daarnaast (No. 8) ziet men Endelhoef in welks sloot „Raghel, het dochtertje van Aren Dias Portugees" in 1660 jammerlijk verdronk, gelijk het volgende jaar ten verzoeke van David Cardoso Jode een lijkschouwing van het 11-jarig verdronken dochtertje plaats had van zijn broeder Jan (!).

Maarssen werd de eerste blijvende Portug. Joodsche vestiging buiten Amsterdam. In 1664 was hun aantal wederom toegenomen[1]) en in 1675 (Stadsresolutien Utr.) werd bij hen „eenige genegentheyt gespeurt" om zich in de bischopsstad te vestigen, doch nog een halve eeuw later moest het „admitteren" der Portug. Joden er echter nog van de stadspolitie afhangen. In 1680 eerst, toen een „merchelyck gedeelte van hen gegoet wesende te Maarssen" was, werd het „consent tot haren publique Godtsdienst ten platte Lande" verleend.

Een hoogst belangrijke aanwinst voor de jeugdige gemeenschap was de vestiging, op het eind der 17de eeuw van Don Antonio Alvares Machado, den onmetelijk rijken vriend van den Koning Stadhouder Willem III, wiens legerverzorger „Provi-

[1]) Bekende namen waren er toen Francisco d'Angola, vaandrig van een „compagine Negros", Abraham Parera de Jonghe alias Abraham Parere Quotinho, Jacob Delmonte, Jacob Aboab Osorio, Salomon de Rima, Jacob Emanuel de Pinto en de in 1676 zeventig-jarige Hester Lopes, die toen een lijfrente ten laste der Utrechtsche Staten kocht. (Res. Ged. Staten).

diteur-Generaal van 't leger van den Staat" hij was. „D'Heer Antonijo Alvares Machado koopman binnen de stad Amsterdam" bezat „Hogevecht" te Maarssen en kocht er 8 Mei 1694 de huize hofstede en erve „genaemt Den Oever met den Boomgaert, Thuyn, Plantagie, Tuynmanshuys en drie kampies land groot te samen omtrent vijff mergen" bij, gelegen aan de Vecht tot de Diependaalschen Dijk toe. Op het kaartje kan men Vechtoever naast Goudestein zien liggen. De Koning-Stadhouder rekende hem tot zijn „besondere goede vrunden" (1691). Zijn politieke en economische beteekenis en 's mans millioenen, waarmede hij zijn vorst 32 jaar diende in Vlaanderen en met de overtocht naar Engeland in 1688, blijven hier buiten bespreking; Willem III schreef hem eens „Vous sauvez l'état". In 1707 overleed hij en werd onder de prachtige dubbel marmeren zerk te Ouderkerk begraven, die zijn wapen een bijl (Machado) voert. Zijn zoon Jacob Hiskia bewoonde Den Oever toen verder. Jacob de Mercado, in 1701 eveneens providiteur van de Statentroepen, kocht met Michiel Senior in 1696 de huizinge hofstede, tuin en boomgaard „Den Ommeloop", aan de Oostzijde der Vechtbrug tot de agterdijck of Wagenweg toe, leenroerig aan de Ridderhofstad Loenresloot. De koopers zouden de „lichten" in de W.Z. der muur niet mogen betimmeren, noch het „staketsell" buiten den binnenkant der haag. Hierover rees nu een ernstig „different" (resol. Staten 1696 en 1697), toen Mercado en Senior op 14 September een stuk land achter hun hofstede kochten en de verplaatsing der schutting aan de orde was. De advocaten van beide partijen brachten hen echter tot overeenstemming; de afstand tot den Diependaalschen dijk van de nieuwe schutting werd nauwkeurig bepaald. In het najaar klaagde de Schout echter, dat zij hun schutting weer 6 voet hadden naar voren gebracht, dat hun hofstede onder Maarssen hoorde en zij „geen voet erff onder Maarsseveen hadden", waarop de Staten voor deze zaak, waarin de heer van Maarsseveen, de tegenpartij was, een commissie van onderzoek benoemden.

Onderwijl requestreerden Mercado en Senior bij het Hof, daar de heer van Maarsseveen hen had toegestaan 7 palen voor hun huis te slaan, mits zij den weg lieten bestraten met puinsteen. De commissie vond ook, dat de Schout te ver was gegaan, dat

hij niet bevoegd was te „disponeeren over de possessie ende eygendom der landen particuliere opgesetenen toebehoorende, dat sulcx is questio de meo et Testo 't welck dordinaris Justicie werd aenbetrouwt ende tot de policie niet wel is betreckelijck".

De commissie betichtte den schout, dat hij Machado en Senior had getracht te „interdiceren" en zij verzocht het Hof dan ook de Justitie haar „cours" te laten door het request van den Schout van de hand te wijzen. Ten slotte bracht hun zaakwaarnemer David Pereira een „acte van scheydinge" in April tot stand met den eigenaar van de hofstede „daertschilt van Vrancrijck uithangt" over de grensscheiding. Deze Jacob Mercado, Machado of Markado was een Hagenaar; hij was er in 1717 nog bestuurder der Portug. gemeente.

Abraham en Rachel Salvador, echtelieden van de Joodsche Natie tot Antwerpen, dit bekende, ook in de Nederl. adel opgenomen geslacht, bewoonden een huis met tuin te Maarsseveen in 1701. Moses Cardoso verbond zich op 3 Dec. 1692 met Rachel d'Almanza met het gebruikelijk Joodsche ceremonieel in den echt, welk huwelijk de Staten 13 Mei d.a.v. toestonden met „haerlieder bloedvrienden" voor het Maarssensche Gerecht na de 3 gerechtelijke proclamatiën. Een dezer „bloedvrienden", de heer Antonio d'Almanza, verbond zich 5 jaar later voor notaris Manuel Perez te Antwerpen in den echt met juffr. Lea de Losries (Los Rios); de moeder der bruid Sara del Sote (Soto), weduwe van Jacob de Losries te Maarssen gaf toen haar dochter onder het huwelijksgoed o.a. mede de buitenplaats „d'Coning David" aan de Vecht te Maarssen tot achter aan de boomgaard gelegen. Het was leenroerig aan de Staten en lag tusschen het Huis en het Goed Ten Bosch aan den Utrechtschen kant van het dorp. De 34-jarige Sabetai Dias da Fonseca had 'n lijfrentebrief gekocht, die bij vergissing op zijn moeders naam was gesteld; Jacob Jenes Osorio en Jacob van Aron Mendes traden toen bij de Staten voor hem op (1701). Noemen wij nog Salomon de Lima op Spruytenburg (1697), Abraham Abendana Osorio (1701), Abraham Bueno de Mesquita op „Vegtevoort" (1701) en ten slotte „d'heer Abraham Nehemia a Cardoso jegenwoordig wonende op 't Huys ter Meer in de Provintie van Utregt en voor dese gewoont hebbende binnen de voorsz. stad Amsterdam" (1700) Waarschijnlijk had de Maarssensche ambachtsheer Van Lock-

horst, wiens geslacht deze oude ridderhofstad van ouds behoorde, deze schitterende en beroemde buitenplaats aan Cardoso verhuurd, daar hij zelf toen op „Overkerck" woonde.

Deze 17de eeuwsche Joodsche gemeenschap te Maarssen bereikte eerst in de 18de eeuw haar grooten bloei. 't Goed ten Bosch, Luxemburg, 't Huis ten Bosch Vegtleeven, Soomerberg, Endelhoeff, Den Oever, Neerbeek, Spruytenburg, Hoogevecht, Sluysoort, Geesbergen, Blyendael, Heremitage, Sluyswyck, Vegthoven, Den Overtoom, Schoonderbuurt, Peerlenburgh, Leeuwenhoff, Blijenbergh, Doornburg, Harteveld, Daelwijck en Raadhoven treffen wij op de beide kaarten van Maarsseveen van 1690 aan; alle hadden zij Portugeesch Joodsche bewoners, hoewel meerendeels in de 18de eeuw toen Claas de Bruin zong:

't Zij 't Speeljacht U langs Vorstenhoven
voert naar de Bischoplijke stad;
Hier kan de Vecht den roem verdooven
van Seine en Arno, rijk van schat
Deez' Lustpaleizen konnen toonen
Wat Koningen aan d'Amstel Woonen.

II. *Joodsch leven.*

Zoodra tien mannelijke personen boven 13 jaar bijeen zijn uit het Oude Volk, ontstaat de Joodsche gemeenschap (Kahal Kadosj, die den onafwijsbaren plicht heeft een Synagoge, een bedehuis op te richten.

In 1653 was dit in Maarssen het geval; toen gingen zij alle Sabbathdagen of ook wel om de twee Sabbathdagen, met hun gezinnen en maagden naar een hunner huizen, waarschijnlijk naar „Hogesant" van Aboab. Dit is dan niet zonder reden gerechtelijk getransporteerd geworden. Oogluikend schijnt de Schout zich toen, zoowel met de Joden als met de Katholieken hebben weten te disposeeren.

Zij baden er voor het welzijn van de Republiek en voor de Utrechtsche Staten. Wanneer zij „haer somtijds vonden in een competent getal van thien of twelff personen van de Vrienden, die hun comen besoucken, haer vervoughende in een van haer supplianter huysen, lesende in de Wet van Moijses ende singende Psalmen Davits".

Toen hun dit in September 1653 door den Maarssenschen Schout belet werd uit naam der Staten, verrichtten zij deze „onchristelijke goodsdienste" te Nieuw Maarsseveen, waar zij zich „publicquelijck op haar Sabbathdaagen met groote menighten" vertoonden. Dit was blijkbaar een tijdelijke maatregel, want spoedig zijn zij weer in Maarssen terug met hun Esnoga en zoo bleef daar de Maarssensche Snoga, die er bijkans twee eeuwen onafgebroken heeft bestaan en waarin gebeden is, ter bevrediging van den geestelijken drang onder de gemeenteleden en tot „prosperiteijt ende segen van dese staet ende de Regieringe van deselve".

Na een halve eeuw, in 1718 was de Synagoge nog gevestigd op „Vechtevoort" blijkbaar het vroegere „Hogesant", naast „Vegtendael" gelegen.

In een vertrek hiervan was de 17de eeuwsche Maarssensche Synagoge gevestigd, de oudste in de Vechtstreek, waaraan eerlang alleen nog maar het vervallen pittoreske Vechtkoepeltje herinneren zal. De Amsterdamsche koopman Abraham Bueno de Mesquita had „Vegtevoort" aan Isaac Teixeira de Mattos alias Manuel Teixeira Junior verhuurd, die de Synagoge in stand hield, blijkbaar een voorwaarde van de huurder , want toen hij deze in 1719 dese hofstede, huysinge erve en boomgaerd, staende en gelegen onder desen gerechte op het Sant genaemt „Vegtevoort" kocht met al zijn toebehooren, verklaarde de verkooper dat alles uitzonderd was, wat zich in de „Kamer, alwaer tot nu toe de Joodse Sinagoge wordt gehouden", bevond. Daaronder was echter ook niet te verstaan het tegenover gelegen Kleyn Vegtevoort, gelegen waar thans het Stadhuis en Postkantoor van Maarssen staan en waar de 18de eeuwsche Maarssensche Synagoge gevestigd zoude zijn. Toen (Dec. 1718) klaagde de Kerkeraad van Maarssen weder bij de Staten, „dat sij niet tevreden waren met hunne bijeenkomsten, die zij, hoewel tegen de ordonnantiën egter oogluykende en ongestoort nu eenige tijd herwaerts genooten hadden". De oficieuse erkenning van 1680 had hun dit toegestaan, doch nu vreesde de Kerkeraad, dat „sij regt souden krijgen niet alleen, om 't samen te koomen, maar selvs een sijnagoge te mogen bouwen". Toch hebben deze Portug. Joden de nieuwe Synagoge gekregen, hoewel direct niet met toestemmnig, dan toch ook niet onder nieu-

we verbodsbepalingen, nadat zij vertoond hadden, dat zij „volgens hun wet verplicht waren, tot een vergaderinge van Godsdienst te excerceren, soo wanneer thien of meer personen hun op eene plaetse waren onthoudende, dat sij Supplianten langhs de Vecht merchelijk meer als dat getal uytmakende, laestelijck daartoe hadden gebruijckt seeckere plaets in en huijs staende in den dorpe van Maersen genaemt Vechtevoort".

In 1720 werd hen door de Staten protectie verleend, waarop zij hun gemeente Neweh Sjalom (Woning des Vredes) officieel stichtten. Als uiting van Joodsch leven is ook het feit te beschouwen, dat de nieuwe synagoge uit een georganiseerde armenkas werd bekostigd, wellicht het later genoemde college *Derech Sedaca* (Weg der Weldadigheid).

Het Joodsche leven was onder de Portug. Joden in de 17de eeuw sterker dan in de 18de eeuw, toen het meer en meer als gevolg van de assimilatie aan de omgeving, in uiterlijke vormen begon te ontaarden.

Nog had men als herinnering aan de brandstapels, waar familieleden onder den Joodsch monotheistischen roep: Hoor Israël, eeuwig, eenig is de Eeuwige onze God! waren omgekomen, een sterke gehechtheid aan de overoude tradities des Jodendoms. De gemeenschappelijke taal, de eigen cultuur, ook de oud-testamentische geest der 17de eeuw en vooral de afstand tot de niet-Joden, droegen het hunne hiertoe bij. Zoo vierden zij te Maarssen „selfs haere Joodische feesten met het oprechten van haere looverhutten" hetgeen alleen bij het Soekoth of Loofhuttenfeest kan plaats hebben, dat acht dagen duurt en gewoonlijk in October valt. Het plaatsen van de Loofhut, symbool van Israëls bescherming door den Alvader eerst in de woestijn, later door den tocht der eeuwen en waarvan het doorzichtige broozen dak, aan 's menschen broosheid moest herinneren, moest de buitenwereld natuurlijk bijzonder opvallen. In deze „Cabane" met bloemen en vruchten getooid in het stralende feestlicht herdenkt de Port. Joodsche familie het Bijbelsche gebod: „Zeven dagen zult gij in de loofhut wonen". Men bleef het hier vieren omdat hier meer ruimte en betere gelegenheid was dan in Amsterdam, tot het plaatsen van een ruime en fraaie en zeker ook kostbare loofhut.

In den beginne zal zich het Joodsche leven om Aboab, bij

wien de synagoge moet geweest zijn, hebben gegroepeerd; bovendien was deze spruit van de om zijn Joodsche geleerden bekende familie in 1649 dan ook reeds Parnas (bestuurder) en Tezoureiro van de Portug. Joodsche onderwijsinrichting Talmud Tora en Ets Haim, zooals meerdere leden der gemeenschap dit zouden zijn. Deze Abraham ben Baruch Aboab [1]) komt in het ..Livro de Eleiçoems" (Port. Arch. Amsterdam) als „Kasierer de Cativos" voor. Toen Don Antonio of Mozes Alvares Machado in den slag bij Reinbach, 120 personen had bevrijd, wist men hem niet beter te eeren dan door een Portugeesche opdracht „Ae illustre e magniffico senhor Moseh Machado" vóór in de kostbare, fraaie folio-uitgave van Maimonides' Godsdienstcodex *Jad Hachazaka* te plaatsen.

Vermoedelijk waren de „Rabbeynen" en schoolmeesters van 1655 eenvoudige „Rubissim", leeraren, door de familiën uit Amsterdam ontboden en die zeker voor hun diensten rijkelijk zullen zijn beloond.

3. *De verhouding tot de omgeving.*

a. *Vrees voor Joodschen invloed uit dogmatische overwegingen.*

De bevoorrechte positie van de Calvinistische Kerk als Staatskerk, deed haar streven naar de alleenheerschappij, naar het Kerkelijk overwicht in den Staat. Sedert zij in 1619 oppermachtig was geworden, wenschte zij in tegenstelling met de meeste Hollandsche regenten, een streng contra-Remonstrantsch Staatsbestuur, dat tegen dissenters met alle kracht zou optreden.

Zoo klaagde men jaarlijks over de Joden in de Synoden en fingeerde er zelfs in den overmatigen ijver laster ter Synagoge op den Christelijken Godsdienst. In 1652 had een Friesch afgevaardigde op de Borkumsche Synode voorgesteld „dat men de hedendaagse Joodsche publicque leere ende ceremonien mette uyterste debvoir tegengae". Zoo klaagt een jaar

[1]) Men zie ook over hem in Miguel de Barrios „Opuscula" Amsterdam 1683 op velerlei plaatsen.

later de „Gemeinte Jesu Christi" van Maarssen bij de Utrechtsche Gedeputeerde Staten over der Joden „stoutichheden.... streckende dit selve tot merckelijcke vilipendie op hare Edel-Mogende autoriteyt, mitsgaders oock tot een seer ergerlicke ende aenstootelijke nieuwigheyd, bij die van de Gereformeerde religie als mede niet sonder groote nasprake der Papisten, die aldaer seer vele worden bevonden.... 't welck sy Suplliianten ampts ende conscientie halven hare Edel Mogende hadden moeten verthoonen ende versoucken, dat daertegen, ten eersten mochten werde voorsien (Resol. Gedep. Staten 1653).

Den 13de September 1653 werd reeds de acte van interdictie uitgevaardigd, die met de scherpere herhaling van 1655 door Koenen terecht als een proeve van onverdraagzaamheid zijn gereleveerd. Zij verbood voortaan de „Joodsche en onchristelijcke exercietie stoutichheden en ergernissen.... wel ernstelijck ende stricktelyck" ten einde aldus, „de goede Christelicke Gemeente, ende andere in ende opgesetenen tot Maerssen" tegemoet te komen.

De Schout was het hun dan ook dezelfde maand komen beletten op poene van 15 guldens boete en toen hadden de „persoonen supplianten van de Joodsche Natie, coopluyden ende borgers der stadt Amsterdam, die aldaer lange jaren hebben gewoond ende niet te min eenige jaren herwaerts huysen ende erven gekocht, getimmert ende gehuyrt hebben inde dorpe van Maersen, onder de gehoorsamheyt van hare Edel Mogende in dese Provincie resorterende" aan de Staten betoogd „Dat zij Supplianten voortgaende in hare goede meyninge, mitsgaders in d'exercietie van hare Godtsdienst" die in 't geheel geen opspraak kon verwekken, „alles zonder de minste schandael, die men soude mogen bedencken, maer alleen op gelijcker wijse als sulcx geschiede tot Amsterdam, ende bij de Heeren aldaer word gepermitteerd: dat evenwel in September 1653 den Schout uyt laste van de Heeren Hare Edel Mogende Gecommitteerden ('t sij met of sonder weten van hare Edel Mogende) sij supplianten waren gewaerschout met verbot van sulke bijeencomste niet weer te houden op sekere boete ende alsoo sulcx was strijdens tegens de Liberteyt deser landen ende de sonderlinge protectie bij hare Hoog Mogenden acte van den VII Dec. 1645 henluyden supplianten Natie uyt goetgunstige consideratien ende mo-

tieven vergund hiertoe te appliceren [1]). Sy luyden waren verwondert dese acte van 't voorszegde verbot op de XIII September 1653 bij de Heeren ordinaris Gedeputeerden gearresteerd, waerover sy supplianten seden te doleren. (Res. Aug. 1654); hun verzoek om vrije godsdienst werd echter niet toegestaan.

Het was op de vergadering van den Kerkeraad van 18 October 1655, die „naer aenroepinghe des Heeren naeme" was geopend, toen de „Predikant en de Broeders besloten andermaal de Staten de groote stoutigheyt der Joodische Naatien" te vertoonen. De Predikant had het concept al klaar; hij behoefde het thuis maar over te schrijven, zooals uit het resolutieboekje blijkt. Hij had blijkbaar de zaak op touw gezet en wellicht was hij een leerling van Voetius, die het request persoonlijk aan de Staten zou overbrengen.

Zoo vertoonde de kerkeraad „dat de Joodsche Naatie sedert dat haare Eedele Moogende den schout van Maerssen hadden bevoolen wel scherpelijk te letten, dat de voorschreevene Natie geen bijeencomste souden maaken nog eenige schandaale of ergernisse aen de ghemijnte geeven, haare huysinghe hebben gekocht, ende ghehuert, onder Nieuw Maarsseveen, buyten den gerechte van Maarssen, dog onder de Kerke tot Maarssen sorteerende, daar dan schout van Maarssen (als buyten sijn jurisditie) geen exercitie en vermeughe te doen". Hier verstoutten zij zich publicquelijken op haare Sabbathdaagen met groote meenighten haare Joodse godsdiensten met haare ceremonien te pleegen, in die voorseyde bij haar gekochte en gehuerde huysingen; hier bouwen zij hun loofhutten en waagden het „soo in 't voorseyde Nieuw Maarsseveen als in den gerechten van Maarssen, daagelijks haare onchristelijke goodsdienst te celebreeren"; hier laten zij hun jeugd door schoolmeesters en Rabbijnen het onchristelijk Jodendom bijbrengen. Ten slotte wijst zij op hun persoonlijke ondeugden, dat zij het de christelijke reizigers in de schuiten lastig maken en Christen personeel op Zondag laten werken „Ende alsoo 't selve etc. niet behoort geleeden te worden en streckende is tot vilipendie van Haare Edel Moogende Placaaten en Ordonnantien als beveelen, oock tot cleynachtin-

[1]) Deze Braziliaansche resolutie hoop ik eerdaags uit te geven en zal dan dieper op haar beteekenis ingaan.

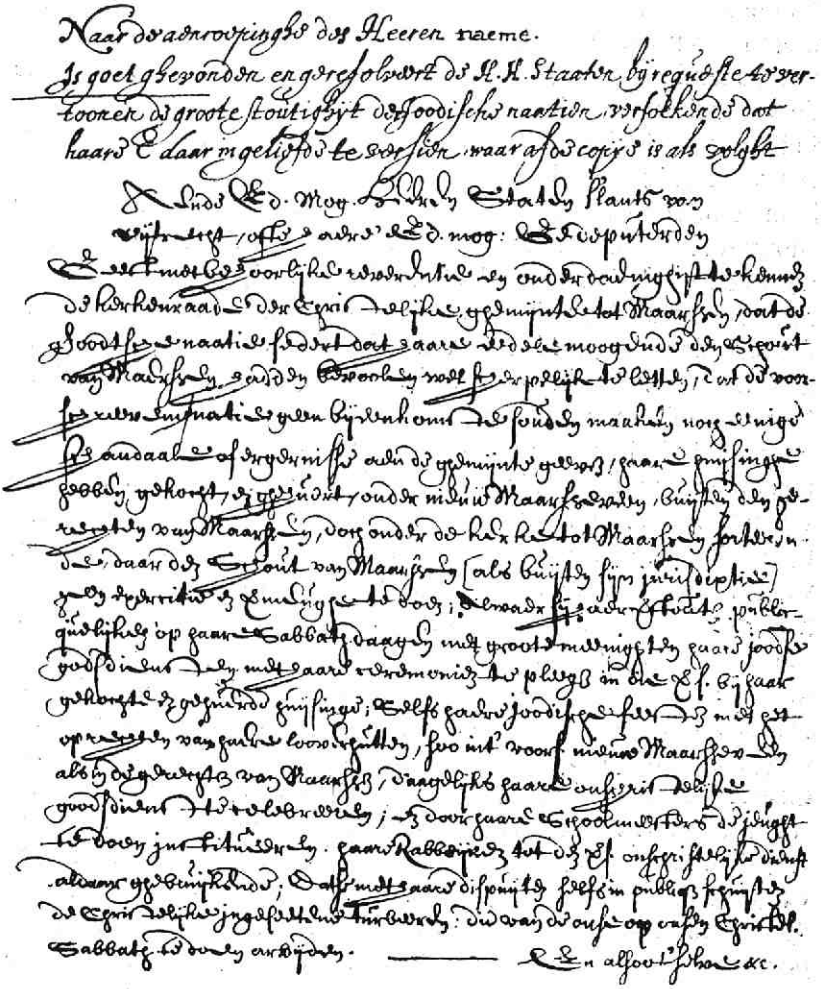

Aanhef van het anti-Jodenrequest van 1655 in het oudste Protocolboekje van den Maarssenschen Kerkeraad.

(Archief Ned. Herv. Gemeente te Maarssen)

ghe van derselver authoritijt, schandaale en ergernisse van de Christelijke ghemeynte ende andere opgheseetene en insonderhijt tot prejuditie van u Edel Mogende resolutie van den XIIIen September 1653 hebben de supplianten amptshalven niet konnen nogh mogen laaten, 't selve U Edel Moogende te remonstreeren; versoekende dat 't geene voorschreeven staat gheweert, ende de voorschreevene Jooden onder Uwe Eedele Moogende Christelijke regeeringhe (bij dewelke de Christenen genaemde Papisten soodaenighe vrijhijt verbooden is) geen vrijhijt van bijeenkomste of eenighe exercitie van haare lasterlijke ceremonien en superstitien toegelaaten en woorden, en daartoe soodanig naardere ordre, als haare Edel Mogende bevinden sullen te behooren". De Utrechtsche hoogleeraar, Gijsbertus Voetius, al had hij dan ook den lof van Menasséh ben Israël's „Conciliador" gezongen, toonde zich hier een waar strijder „orthodoxae Religionis Christianae". In gezelschap van den Maarssenschen predikant, overhandigde hij het request in het najaar van 1655 op de Statenkamer, om door zijn persoonlijk verschijnen in zijn weidschen tabberd kracht bij de actie te zetten „welck request alsoo tijdelijck" lezen we in het resolutieboekje „van den Predikant vergezelschapt met de Professor Voetio aen den Heer Burghemeester Nellestijn is overgheleevert. (Res. Oct. 1655). Het request van de de Portug. Joden van 1654 had niets gebaat; de Utrechtsche Vroedschap was er op tegen geweest. Ook nu persisteerden zij op 17 October 1655 bij hun verbodsbepalingen en droegen den Maarssenschen schout Pieter van Dulcken, zijn Maarsseveenschen collega, ja alle andere officieren van het Sticht op „stricktelijck en punctuelijck zich hieraan te houden en te procedeeren tegen de contraventeurs sonder dissimulatie" waarvan de Predikant op 6 December den Broeders met voldoening bericht. Maar de uitvoering bleef achterwege, want de partij van 1619 had verloren. De reactie, de partij der „Ware Vrijheid" had een uiterst bekwaam leider in Johan de Witt gevonden, en toonde zich allerminst geneigd een werktuig der predikantenijver te worden; de Regeering had verzoening en verdraagzaamheid tot haar leuze. Eerst een tiental jaren later, in 1664, ter gelegenheid van het „Backersfeest, dat men noemt Maerssensche ommeganck", wanneer zoowel op Maarssen als op Maarsseveen kramen langs de brug worden gestelt en jonck-

spelen en dronkgelagen jonge en oude luiden vermaken, klaagde de Kerkeraad weder hierover en tevens over het steeds grooter getal Joden, wien zij in haar ijver weder Christenlaster ter Synagoge aanwreef en aan hen de oorzaak der slechte tijden (de ophanden zijnde 2de Engelsche oorlog en de in Amsterdam uitgebroken pest) weet.

De Regenten waren echter verstandiger; toen zij de misbruiken een jaar later verboden, repten zij over de Joden zelfs geen woord. Toen de Kerkeraad in 1696 weer over de Joden, „'t Pausdom" en de eigen ongerechtige leden klaagde en verhaalde, hoe de Joden op Zondag de deuren open zetten en op het Kerkpad wandelen, zou zij de klacht bij den Maarschalk brengen en zoo noodig weder bij de Staten klagen; wij vinden er niets van.

En toen de Kerkeraad in 1718 de Portug. Joden nog den bouw hunner Synagoge verhinderen wilde, kregen noch hij, noch de Portug. Joden op hun tegenrequest eenig bescheid. Nieuw Vegtevoort werd echter op particulieren naam aangekocht en eerst 50 jaar later aan de gemeente getransporteerd; in 1720 kregen zij hun officieele protectie der Staten, nadat hun dat in 1680 reeds op 't platteland vergund was toen de „Joodsche religie hier toegelaten" was.

Zoo had de Kerkeraad bij zijn laatste poging waarbij hij op 1653, 1655 en 1696 wees en op de bijeenkomsten, „die zij hoewel tegen de ordonnantiën egter oogluykende en ongestoort nu eenige tijd herwaarts genooten hadden" in haar actie en ijver tegen de Joden gefaald. De tijd van zijn overwicht in algemeene zaken was voorgoed voorbij.

b. *De verhouding tot de omgeving uit economisch oogpunt.* Toen de Staten de Portugeesche Joden godsdienstvrijheid ontzegd hadden, beriepen dezen zich op de algemeene bescherming, bedoeld voor Brazilië, van de Staten Generaal, „dat sulcx was strijdens tegen de liberteyt deser landen". Hoewel deze „sonderlinge protectie" met dit verbod niet in strijd was, was dit wel het geval met het verbod van uitoefening der zijde-industrie.

Deze industrie begon juist in Amsterdam te bloeien; in 1650 had het gild er een eigen zijdehal ingericht en reeds in 1656 werd er een college van Hoofdmannen aangesteld om over de keuren dezer bloeiende industrie te waken.

De bloeiende industrie was door de keuren voor Joden onbe-

reikbaar. Vandaar dat zij in Maarssen trachtten dit loonend bedrijf buiten de keuren uit te oefenen. Zij stelden er, gebruik makend van het stroomend Vechtwater als bedrijfskracht, een zijdemolen op „met intentie van te cultiveren de neeringe ende voortganck van handwercken in de voorszeide Dorpe".

Een 25-tal dorpelingen konden er hun bestaan vinden. De concurrentie tegen Amsterdam was wel vol te houden en zoo kon het kleine plaatsje het vooruitzicht, van een groot-industrie hebben, waarmede niet alleen de nijvere handen gevuld, maar ook andere ambachtsluiden in de algemeene welvaart zouden deelen.

Ook in Amersfoort had in 1662 „sekere Portugiese Joode" binnen zijn huis met toestemming van burgermeesters een 3-tal „wolle weefgetouwen" gesteld en in 1682 waren de Amsterdammers door gebrek aan arbeidskrachten genoodzaakt hun zijde buiten de stad te laten winden. Het Maarssensche bedrijf moet wel gebloeid hebben, zoodat zelfs op Zondag gewerkt werd.

Geen wonder dus, dat de Utrechtsche Vroedschap, bevreesd voor haar eigen nijverheid besloot er een eind aan te maken, door haar stem op het request dezer Joden in dien zin te bepalen en hen „poenalick bevelen de zijdemolen bij henluyden aldaer opgestelt te amoveren", waarbij zij zich tevens tegen de Joodsche godsdienstoefeningen verklaart. Wij weten niet of de twee andere Statenleden er op tegen waren, maar een officieel verbod tegen de zijdeindustrie kwam er niet. Het is dus aannemelijk, dat men met de „minnelijcke correspondentie" der bevolking en het „disposeeren" met den schout deze bloeiende industrie nog geruimen tijd beoefende.

Uit het door den Kerkeraad verhaalde feit van een vroolijk luidruchtig Joodsch gezelschap, dat op Zondagmorgen onder het genot van tabakspijpen een wandeling ging maken en in de buurt van de kerk terecht kwam, mogen we geen minder goede verhouding tot de dorpelingen opmaken. Veeleer bestond de „merckelijcke ontsteltenisse" der gemeente, die haar godsdienst beleedigd en de regeering gehoond zag, in het door rechtzinnigen ijver overmatig verhit brein van den Predikant en de Broeders.

Per schuit kwamen deze Portug. Joden, als het voorjaar in het land kwam door den Amstel en Vecht met de speelsloep

naar Maarssen, om daar in het lieflijk gelegen Vechtdorp te verwijlen. In de volgepropte schuit hadden Predikant en de Broeders ook aanstoot genomen aan deze deftige wereldsche, drukke Spaansche en Portugeesche Joden. Het was ook per schuit waarmede zij hun laatsten tocht naar het Bet Haim het „Huis des Levens", naar Ouderkerk maakten, waar menig lid der gemeenschap onder een fraai gebeeldhouwden tombe zijn laatsten rustplaats vond.

Ten slotte nog eenige gegevens over de vriendschappelijke verhouding tot de omgeving, die „merckelijcke benificie" van hen trok. Abraham Aboab (hij woonde in 1659 nog op Hogesant) leende in 1655 zijn buurman *f* 400 die hem behalve de rente zijn buiten tot onderpand geeft. De andere buurman van dezen Raymaecker heette van Es. Wellicht had nu Aboab in Mei 1663 een Amsterdamsche kennis over want in dat jaar had ook Maarssen zijn „médecin Juif". Hans van Es verhaalt er de Broeders van „hoe dat Marretje Pieters haer siek verklaarende, door den Joodschen doctor is besocht en aengesproken, dewelke also hij geen siekte of alteratieseer vernam, oordeelde en zijde (dat indien die vrouw haer man huys waer, hij sou seggen: sij mogte in de craem) resolverende derhalve tot laeten op de voet enpurgeeren".

In December 1663 erkenden de Staten het Joodsche huwelijk in deze gemeente. Risica, de dochter van Joseph da Costa, was toen weduwe geworden van Baruch van Abraham Aboab. In 1658 had zij, met haar, eveneens te Maarssen woonachtige, man een „wettigh houwelijck ende tselve volgens de Joodsche Wet gesolemniseert" aangegaan. Zij overlegde nu een authentieke copie der Kethuba of huwelijksacte hiervan, daar het paar de hier geldende ordonnantie van huwelijkszaken niet kende. Zij vreest nu dat haar 5-jarig kind Abraham nu als onecht niet in de erfenis van zijn vader zou mogen deelen en verzocht de Staten derhalve ootmoedig het Joodsche huwelijk voor echt te verklaren, zooals „in menichte van diergelijcke gevallen", door de Staten van Holland geschiedt en daar ook bij resolutie d.d. 30 Sept. 1656 geregeld is.

De Staten examineerden de stukken en erkenden formeel het Joodsche huwelijksrecht. Zij gaven uit souvereine macht dispensatie van de betreffende ordonnantie, gelastende alle officie-

ren, justicieren en allen, die het raken mocht „de suppliante, nochte haer voornoemde soon uyt sake hier inne geroert niet te molesteren of te bemoeijen in geenerhande maniere hoe sulcx soude mogen wesen wernaer effect van dese haer Edel Mogende gunstige ende graticieuse consessie daer ende soo sulcx behoort ofte noodigh soude mogen wesen te doen ende te laten genieten".

Met de pachters der belastingen was nog al eens geschil blijkens de Statenresolutien. Zoo klaagde de prov. pachter der import op tabak in Aug. 1656 over „Josephus Sastanus Jode wonende tot Maerssen, omdat hij hadde ingeslagen verscheijde malen Tobacco tot meer als duysent pond toe den uytslijters en anderen verkocht, sonder desen of een pondt van dien aengebracht off de gerechtigheydt van dien betaelt te hebben". Hij liep voor deze tabakshandel, die in Hamburg voornamelijk in handen van Portug. Joden was, 100 guldens boete op met verbeurtverklaring der tabak. Een jaar later werd Joseph da Costa, die dezelfde Sastanus moet zijn, weder door hem beboet en zoo was de gedachte een willekeur niet uit te sluiten.

Salomon de Rima Jode, Amsterdamsch burger te Maarsseveen, klaagde aan de Staten dan ook over de pachters van 't hoorn en slachtgelt ter oorzake van een 26 voet wegende schapenbout met verzoek „dat de pachter van der Sluys over het qualijck gebruycken van sijn ampt mochte worden gestraft ende te repareeren sijner supplianter eere en hem sijne ponden weder geven, mits betalende 't gene sij bevonden mocht worden schuldigh te sijn". Gedep. Staten verwezen dit geval van De Rima (Lima?) naar de Justitie. Ook zekere Aaron Jode liep in 1668 bij de pachter van het zout en hoorngeld een boete op ter zake van geslacht vleesch (resol. Febr. 1666, Nov. 1668 en Febr. 1669). Het proces van den pachter van den import van boter tegen Emanuel Henriques op 21 Oct. 1718 was oorzaak, dat het formulier van den Amsterdamschen Jodeneed van 1698 door de Utrechtsche Staten werd overgenomen, gelijk het in den Portugeeschen tekst met vertaling in het „Placaatboek" is afgedrukt.

Allengskens kreeg deze Spaansch-Portug. Joodsche nederzetting het officieele karakter, dat de Staten haar in 1720 door haar „protectie ten platte lande" verleende.

Toen bereikte zij in de eerste helft der 18de eeuw haar ongekenden bloei. Vele leden lieten zich toen kostbare buitenplaatsen bouwen of lieten bestaande verfraaien. Zij deelden in de glorie der Vechtkoninginne, hun lusthoven vormden de afspiegeling van hun materieele welvaart, die zoo schril afstak bij het lot van vele geloofsgenooten in het buitenland, gelijk Claas de Bruin zingt:

Kon Vader Jacob's nageslagt
In Canaän die wellust vinden,
Welks glans haar oog met vreugd bescheen,
Die hier genoten wordt? o neen!

De 18de eeuw vormt het eigenlijke bloeitijdperk dezer gemeenschap, maar ook in de 17de eeuw vormt de geschiedenis dezer oudste Joodsche Gemeente in de Vechtstreek een merkwaardig deel van de geschiedenis der Joden in Nederland.

Utrecht. JAC. ZWARTS.

INHOUD.

1. Naamlijst van het bestuur, de leden, de donateurs en begunstigers van het Genootschap blz. V
2. Tiende jaarverslag .. .. „ X
3. Rekening .. .. „ XII

4. Stad en Lande van Gooiland en de Erfgooiers, door Kolonel E. Luden .. .. „ 1
5. Tusschen portaengen ende polane, door Dr. J. A. Portengen .. .. „ 17
6. Een martelaar? door J. G. Th. Grevenstuk .. „ 22
7. De orgels in de kerken van Abcoude en Baambrugge, door Joan Vis .. .. „ 28
8. De dichter-glazenmaker Jan Vos, door Dr. Alberta J. Portengen .. .. „ 41
9. Een afstammeling van Prins Maurits, door G. J. Dokkum .. .. „ 46
10. De Romeinsche Vecht .. .. „ 46
11. Schouten van Kortenhoef, door J. Warmolts .. „ 47
12. Portugeesche Joden te Maarssen en Maarsseveen in de 17e eeuw, door Jac. Zwarts.. .. .. „ 48